Dil ve Edebiyat Araştırmaları | Journal of Language and Literature Studies
Sayı/Issue: 32 - Autumn 2025, 101-122
DOI: 10.30767/diledeara.1745196 | **ISSN:** 1308-5069 **E-ISSN:** 2149-0651 Araştırma Makalesi / Research Article

Bir Medeniyetin Solgun Yansımaları: M. Pickthall'ın Kaleminde Osmanlının Zor Günleri

A Civilization's Faded Reflection: The Ottoman Empire's Troubled Days in the Writings of M. Pickthall

Muhittin DOĞAN*

* Doç. Dr. Marmara Üniversitesi, Atatürk Eğitim Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği Bölümü. İstanbul/Türkiye. E-mail: dogan.muhittin@hotmail.com, ORCID: ORCID: 0000-0002-3525-5981
ROR ID: ror.org/02kswqa67

Gönderilme Tarihi / *Received Date*
17.07.2025
Kabul Tarihi / *Accepted Date*
05.10.2025
Yayım Tarihi / *Publication Date*
21.10.2025

Atıf/Citation: Doğan, M, Bir Medeniyetin Solgun Yansımaları: M. Pickthall'ın Kaleminde Osmanlının Zor Günleri
Dil ve Edebiyat Araştırmaları, 32, 101-122
doi.org/10.30767/diledeara.1745196

Hakem Değerlendirmesi:
İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme.
Çıkar Çatışması:
Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.
Finansal Destek:
Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.
Peer-review:
Externally peer-reviewed.
Conflict of Interest:
The author has no conflict of interest to declare.
Grant Support:
The author declared that this study has received no financial support

Dil ve Edebiyat Araştırmaları
Dergimizde yayımlanan makaleler CC-BY-NC-ND lisansı altında açık erişim olarak yayımlanmaktadır.

Language and Literature Studies
The articles published in our journal are published as open access under the CC-BY-NC-ND license.
tded.org.tr | 2025

Öz

Batılı seyyahlar ve entelektüeller arasında nadiren rastlanan bir samimiyet ve anlayışla İslam dünyasına yaklaşan Marmaduke Pickthall, Osmanlı Devleti'ne karşı beslediği derin hayranlık ve içtenlikli desteğiyle öne çıkan bir isimdir. Pickthall, İslam medeniyetinin tarihsel sürekliliği içerisinde Osmanlı Devleti'ni siyasi ve kültürel anlamda meşru bir temsilci olarak görmüş; onun karşı karşıya kaldığı zorluklardan kurtulmasını içtenlikle arzulamıştır. Yazarın Osmanlı'nın yeniden güçlü bir medeniyet olarak tarih sahnesindeki yerini alması yönündeki çabası, yalnızca entelektüel bir temenniden ibaret değil; aynı zamanda bir medeniyetin çöküşüne karşı gösterilen vicdanî ve düşünsel bir dirençtir. 1913 yılında, Balkan ülkelerinin Osmanlı'ya karşı bir tür "Haçlı seferi" çağrısı yapmaları, bu çağrının İngiliz kamuoyunda ve basınında karşılık bulması, Batı'da Müslümanlara yönelik tarihsel önyargıların yeniden körüklenmesi ve bazı devlet adamları tarafından bu fanatizmin teşvik edilmesi, Pickthall'ı derinden rahatsız etmiştir. Hem kendi ülkesinin dar ve kasvetli atmosferinden uzaklaşmak hem de Osmanlı topraklarındaki gelişmeleri doğrudan gözlemlemek amacıyla 1913 yılı Şubat ayında İstanbul'a doğru yola çıkmıştır. Büyük savaşın eşiğinde kaleme aldığı eseri, dönemin Osmanlı toplumuna dair gözlemlerini içeren, içtenlikli ve derinlikli bir panoramadır. Bu çalışmada, yazarın özellikle İstanbul'un Anadolu yakasında ikamet etmeye başlamasından sonra Osmanlı toplumuna dair elde ettiği gözlemler ışığında, With the Turk in Wartime adlı eseri merkeze alınarak dönemin siyasal ve toplumsal yapısı analiz edilecektir. Bununla birlikte, Batılı bir seyyah olan Pickthall'ın gözlem yöntemleri ile Doğulu gezginlerin başka kültürleri tasvir etme biçimleri karşılaştırmalı olarak ele alınacak; iki farklı medeniyetin temsilcisi olan bu aktörlerin algılayış biçimleri arasındaki örtüşen ve ayrışan yönler tespit edilmeye çalışılacaktır.

Anahtar sözcükler: Marmadüke Pickthall, Osmanlı Devleti, Reformlar, İstanbul, Doğu-Batı.

Abstract

Due to its vast territory extending into the heart of the West, the Ottoman Empire has always been a center of attraction for researchers, travelers, scholars, bureaucrats, and politicians. Particularly because of problems arising from its cosmopolitan structure composed of different religions and ethnic groups, the Empire could not remain outside the political ambitions of great powers. Among the wide range of visitors, while some came with good intentions, others were motivated by different goals. Marmaduke Pickthall is one of the rare intellectuals and travelers among Western visitors who approached the Islamic world with great affection and understanding. He desired to see the Ottoman Empire, which he believed represented Islam, overcome its hardships and once again take its place on the stage of history as the representative of a powerful civilization, as it once was. The Balkan countries' aspirations to turn the difficult times of the Ottoman State into an opportunity, their call for a Crusade against Turkey, and the support this desire found in England and the press disturbed the author, who was a friend of Muslims and the Ottomans. To escape his country's suffocating atmosphere and to observe events in the Ottoman Empire more closely, he set out to reach Istanbul in February 1913. At a time when the Great War was approaching, he presented an intimate panorama of the Ottoman Empire and Istanbul in his diary-style work. This study analyzes the political and social structure of the period based on Pickthall's work *With the Turk in Wartime*, written after he began residing on the Anatolian side of Istanbul and observing Ottoman society more closely. In addition, the study compares the observation style of this Western traveler with the descriptive methods used by Eastern travelers when portraying worlds outside their own societies, aiming to highlight the similarities and differences between these representatives of two distinct civilizations.

Keywords: Marmaduke Pickthall, Ottoman Empire, Reforms, Istanbul, East-West.

I -Giriş

Doğu ve Batı uzunca bir süredir tarih sahnesinde karşı karşıya gelir, bu karşı karşıya gelişler daha çok savaş meydanlarında olur ve güç dengeleri zaman içerisinde Batı lehine değişimler göstermeye başlar. Birbirleriyle eş değerde olmayan iki gücün karşılaşması on sekizinci yüzyılın sonlarından itibaren Batı'nın ezici bir üstünlüğüne evrilir. Artık hem askeri hem fikri bakımdan karşı konulamaz bir güç haline gelen Batı, sadece askerleriyle değil diplomatları, seyyahları, antropologları, tüccarları, bilim insanları ve misyonerleriyle de Doğu'dadır. Bu süreçte İslam dünyası ise D. Shayegan'ın da belirttiği gibi *"tarihin randevusunu"* kaçırdığının farkına bile varabilecek durumda değildir, kendi konforlu dünyalarında, belirli bir süre etrafında olanları sadece şaşkınlıkla seyretmekle yetinmeyi tercih etmeye mecbur kalırlar[1]. Batı'nın Şark'a yoğun yönelişi doğal olarak hacimli belgelerin ortaya çıkmasını sağlarken; Doğu'da buna eş değer bir karşılığın olduğunu söyleyebilmek mümkün değildir ve iki farklı dünyanın gezginlerinin birbirlerine gidiş amaçları arasında büyük farkların olması da kaçınılmazdır:

"…Batı'daki Doğulu seyyahlar, ileri bir kültürden bir şeyler öğrenmek, bu kültür karşısında şaşakalmak için oradaydılar; Şark'taki Batılı seyyahlar ise çok farklı türden amaçlar peşindeydiler. Ayrıca, 1850 ile 1950 arasında Yakınşark'ı ele alan altmış bin civarında kitap yazıldığı tahmin edilmektedir; Batı hakkında Şark'ta yazılmış kitapların sayısı bu sayıyla kesinlikle karşılaştırılamaz. Bir kültürel düzenek olarak Şarkiyatçılık, baştan sona, saldırganlık, etkinlik, yargılama, hakikat istenci, bilgi demektir. Şark Batı için vardı ya da pek çok Şarkiyatçıya öyle geliyordu …Batılı araştırmacıların çalışmalarına güç veren pek çok kurum ve aracı kuruluş vardı; Şark toplumunda bunlara koşut hiçbir kurum yoktu." (Said, 2012: 216-17)

On dokuzuncu asır, İslami Doğu ile ilgili günümüzde hala etkilerinin devam ettiği birçok ön yargının üretildiği zaman dilimi olur; *"Müslümanların bilgi üretemeyeceği, kadınların özgür olmadığı, onların dünyalarının aydınlanamayacağı, tembel yapılarından kaynaklı geri kalmışlıkları, Batı standartlarında bir gelişmeye hiçbir zaman ulaşamayacakları, farklı cinsel fantezileri olduğu"* gibi peşin hükümler bunlardan bazılarıdır.[2] Batı düşüncesindeki Doğu'yu, "Modernliğin Doğusu" bölümünün girişinde Thierry Hentsch: "*Modernliğin Doğusu modern Doğu değildir. Bu, 19. yüzyıldan başlayarak, Avrupa modernliğinin araştırdığı, didik didik ettiği ve yuttuğu bir Doğu'dur. Gerçek Doğu, düşlerdeki Doğu. Güçler dengesinin kurbanı ve hayal ürünü. Aynı açgözlü bakış altında iç içe geçmiş çok yüzlü Doğu: Batılı topun tüfeğin, sermayenin ve fantazmaların kurbanı*" (Hentsch 2007:172) şeklinde özetler. Bu yargılardan yola çıkarak Batı muhayyilesinin

---

1 *"…Sonra, o kafirler şaşırtıcı nesneler imal etmeye koyuldular: toplar, tüfekler; sonra mükemmel gemileriyle denizlerimizde turalamaya, bizi ziyaret etmeye başladılar. Onları bağrımıza bastık misafirperverlik icabı. Mekanik oyuncaklarına, teknik keşiflerine, büyülerindeki şeytani ustalığa hayran kaldık…*
Onlar gibi yapabileceğimiz fikri hiç aklımıza gelmedi. Neyi yapmak? Yenilik mi yapmak? Kutsal Gelenek'ten mi kopmak? Küfürün daniskası olurdu bu. Hem biz, ne de olsa çabamızı nihayete erdirmiş, tatile girmiştik. Nereden geldiğimizi, nereye gittiğimizi ve zamanın başlangıcıyla sonu arasında nerede bulunduğumuzu kesin olarak biliyorduk. Üstelik, şeylerin doğal seyrine utanmadan burnumuzu sokarak Tanrı'ya hakaret etmek de şer kuvvetlerinin üstümüze boşanmasına yol açardı…" (Shayegan, Daryush (2020), *Yaralı Bilinç, Geleneksel Toplumlarda Kültürel Şizofren*, (ç. Haldun Bayrı) s. 24, Metis Yayınları, İstanbul.)

2 *"Bu dönem Batılı romantik tabloların ve şiirlerin ''bir renk, bir debdebe, barbarca bir vahşet cümbüşü, haremler, saraylar, kesilen kelleler, çuval içinde denize atılan kadınlar, filikalar, hilalli sancaklarla süslü kadırgalar, lacivert kubbelerin yuvarlaklığı, beyaz minareler, odalıklar, harem ağaları, vezirler, hurma ağaçlarının altında çeşmeler." konularını oluşturur. Oluşturulan bu renkli Doğu imajı da keyfi yerinde Batı burjuvalarının derin içgüdülerini, bulanık şehvaniyetlerini, şuuraltı mazoşizm ve sadizmlerini tatmin eder." (bkz. Maxime Rodinson, İslamın Mirası, Pınar, 2003, s. 75-76.)*

Yakın Doğu hakkında karmakarışık, bölük pörçük, düzenli düzensiz, hayali, birbirleriyle çelişen birçok bilgi yumağı yükünü, sırtına alıp 20. yüzyıla girmiş olduğu yargısına ulaşılabilir.

Bu süreçlerde Batılı düşünceyi en fazla meşgul eden konulardan birisi de Boğazın hasta adamı Osmanlı İmparatorluğu'nun durumu ve akıbeti olur. İmparatorluğun güç kaybına paralel olarak her alanda ortaya çıkan yozlaşma Avrupalı ziyaretçilerin gözlerinden kaçmaz. Büyük devletlerin yoğunlaştığı Osmanlı coğrafyası, olumsuzluklarıyla dikkatleri üzerine daha fazla çekmeye başlar. Deniz yolu ile gelenler için uzaktan görünen şehirlerinin -özellikle de Batı'nın hayallerini asırlar boyu süsleyen İstanbul'un egzotizmi- yakından bakıldığında sihri, büyüsü, güzelliği kaybolmakta; dar, pis sokaklar, iğrenç binalar, caddeler, başıboş köpekler, köşelerde, kenarlarda tembel, dürüstlüklerini kaybetmiş uyuşuk, iş bilmeyen insanlar, bu payitahtın acınası gerçekliği ve Osmanlının çöküşünün somut göstergeleridir.

Dört bir tarafında isyanların başladığı Osmanlı enkazını, çeşitli güç dengeleri içerisinde zararsız bir şekilde sonuçlandırmak konusunda güçlüklerle yüz yüze kalır Batı. Çünkü yıkılmakta olan imparatorluğun elinde kurtarılması gereken Balkanlar gibi kıymetli, kutsal topraklar, emperyal güçlerin ilgi alanına girmekte ve üzerlerinde siyasi güç gösterileri yapılmaktadır (Kula 2012: xxıı). Bu arada, içerisinde çıkan isyanlar karşısında Osmanlının yaptığı müdahaleler, tek taraflı -yanlı olarak- ele alınarak zaten kötü olan Osmanlı imajı daha da karartılır, Batı kamuoyunda. Buna karşılık azınlıkların isyanlar sırasında Müslüman Osmanlı tebaasına yaptıkları insanlık dışı katliamlar, gözlerden uzak tutulur (Wheatcroft 1995: 234). Bunca problemin çözülmesi için sanki büyük bir savaşa ihtiyaç vardır ve yirminci asrın başında bazı problemleri çözerken, daha büyüklerine zemin hazırlayan bir savaş kendini gösterir.

Böyle sorunlu süreçlerin olduğu bir dönemde, daha önceleri İmparatorluğun farklı eyaletlerinde bulunmasına rağmen Osmanlının son durumları ile ilgili fazla bilgisi olmayan Marmaduke Pickthall[3], uyanık Balkan ülkelerinin Türkiye'ye karşı bir Haçlı kalkışmasını dillendirmelerinin -bunun da hem ülkesinde hem de basında taraftar bulmasının- verdiği ruh sıkıntısından kurtulmak; kısa süreliğine de olsa Türkiye'ye gelerek olanları kendi gözleri ile görüp analiz etmek düşüncesi ile 1913 Şubat'ında, sıradan bir turistik geziden daha fazlasını amaçlayarak Osmanlı ülkesine doğru yola çıkar. Türkiye ile ilgili güzel gelişmeler duymayı arzulamasına rağmen yolculuk boyunca ona bilgi veren insanlar da olumlu şeyler söylemezler. Reformlarda başarıların gösterilemediği, her yerde düzensizlik ve isyanların baş gösterdiği, genel durumun içler acısı olduğu bir ülkeye gittiği ön bilgisi ile Osmanlı payitahtına gelir.

Yazara göre seyyahların ve gazetecilerin Doğu ile ilgili verdikleri yanlış bilgiler, Avrupa kamuoyunu domine etmekte, insanlar bu bilgilere kolayca inanmaktadır. Ülkede yaşayan Hristiyan azınlıklar, Osmanlı tebaası olmalarına rağmen bağlılıklarını/biatlarını yabancı ülkelere yapmakta, Avrupa ülkelerinin Osmanlının iç işlerine uzunca süreden beri karışmalarından güç alarak onların birer aktif savunucusu ve elemanları gibi çalışmaktadırlar. Müslümanlara karşı Hristiyan birliği-

3 *"1875 İngiltere doğumlu olan William Marmaduke Pickthall, ilk eğitimlerini Londra'da almış, Fransızcasını da geliştirdikten sonra Ortadoğu'ya geçmiş, orada karşılaştığı hayat onda büyük değişimlere vesile olmuş ve hayatının sonuna kadar İslam-Osmanlı yanlısı bir çizgide yaşamasını sağlamıştır. Osmanlıda yapılan reform hareketlerine umutla bağlanmış, Osmanlının parçalanmadan yaşayabilmesinin ve İslam'ın Batıda en büyük savunucularından olmuştur. Bu amaçla çeşitli düşünce kitapları, edebi eserler yazmış, Kuranı ilk defa İngilizceye çeviren olmuştur. İnsan fıtratına en uygun dinin İslam olduğuna inanarak Hristiyanlıktan Müslümanlığa geçmiş ve 19 Mayıs 1936 tarihinde Londra'da vefat etmiştir."* (Geniş bilgi için bkz. Kahraman, Kemal (2007), "Marmaduke William Pickthall", *TDVİA*, C.34, s. 270-71.)

nin desteklenmesi; büyük bir fanatizmin oluşması, bu fanatizmin halktan ziyade bazı devlet adamları tarafından teşvik edilmesi Doğuyu/Müslümanları gerçekten seven İngilizleri de üzmektedir. Avrupa kendi çıkarlarının dışında hiçbir şey düşünmemektedir, Asya ise Hristiyanlığın dışında olduğu için Avrupa'nın gözünde medeni olmayan, değer verilmeyen bir yerdir. İngiltere'nin esas görevinin büyük ırkların, dinlerin özgürlüklerini savunmak olması gerekirken onlar bu misyonlarından vazgeçmiş; Türkiye'nin her taraftan saldırıya uğradığı bir zamanda buna seyirci kalmayı tercih etmiştir. Bu durumun ise İngiltere'den ziyade Rusların çıkarlarına hizmet edeceğine inanan yazar, gelişmelerin seyrinden rahatsız olduğunu açıkça ifade eder. M. Pictkhall, birçok yönden bilinçsiz bir Doğu ile yüz yüze kaldıklarını kabul etmekle birlikte uyanma çabasında olan kesimlerin de olduğunu fakat bu uyanan, gelişmeler gösteren Doğu'yu görebilecek, değerlendirebilecek siyasi gözlerin Avrupa'daki eksikliğine dikkat çeker. Ona göre Doğu'nun Avrupa'ya en yakın ülkesi Türkiye; diğerlerine göre gelişmiş ve doğal lider olabilecek potansiyele sahip bir ülkedir, onunla daha yakın ilişkiler içerisine girilebilir, Asya ülkelerine örnek olabilecek tarzda modernleştirilebilir. Böyle yapılarak Avrupa'ya zarar verebilecek farklı düşüncelerin, oluşumların ortaya çıkmasına engel olunabilir, Türkiye üzerinden Doğu'nun kontrol edilmesi sağlanabilir.[4]

"With The Turk in Wartime[5]*"* kitabının yazarı bu topraklara -birçok Avrupalı gezginden farklı olarak- yabancıların, kendi milletinden misafirlerin bol olduğu, aynı dili konuşan insanların içerisinde yaşamak için gelmediğine vurgu yapar. Türkleri, yaşantılarını daha iyi gözlemleyebilmek, zamanını en iyi değerlendirebilmek düşüncesi ile İngilizlerden, ana dilinden, Beyoğlu'ndan uzak bir yerde yaşamayı tercih eder[6]. Bu arzusundan dolayı Erenköy'de Misket Hanım'ın[7] konağında kiraladığı odada, Osmanlı toplumunun içerisinde bir yerli gibi yaşamaya başlar. Edindiği dostları ve İstanbul gezileri sayesinde reform girişimlerinden siyasi partilere, savaşın yıkıcı etkilerinden sosyal yapıya kadar dikkat çekici bilgileri içeren kitabını oluşturur.

Pickthall'in eseri, Osmanlının içeriden anlatılmasına yönelik samimi bir çaba taşır ve İstanbul'un çoğu Batılı ziyaretçisinden farklı olarak topluma sevgiyle/empatiyle yaklaşır. Bu çalışmada yazarın gözlemleri üzerinden 20. yüzyılın başındaki Osmanlının siyasal-toplumsal durumlarına dikkat çekilecek ve Doğulu-Batılı seyyahların bakış açıları karşılaştırılarak iki farklı toplumun "öteki"ne yaklaşımları analiz edilecektir.

---

4 *"…Turkey, a country in close touch with Europe, was the head of the progressive movement in the East, the natural head, the sanest head that could be chosen; for the Turk was capable of understanding Europe and acting as interpreter to those behind him. If we cut off that head, as Russia, our ally, and other Powers desired to do, a hundred mad fanatic heads would rise instead of it, a monster would be formed which would devour our children. Or so it seemed to me when I set out for Turkey, nor have I since seen anything to change my view* (s. xii)."

5 Bu çalışmadaki İngilizce alıntılar "Pickthall, Marmadüke (2014), *With The Turk in Wartime,* MGMXIV. J. M. DENT & SONS, LTD. LONDON & TORONTO" baskısından yapılmıştır.

6 *"I had not come to Turkey to play golf or tennis, nor with the least desire to hear my native tongue. I had been offered introductions to some English people in Constantinople, but had refused them for fear of the conventional " good time," which means sheer waste of opportunity. I would identify myself with Turks, for the few months at my disposal, as the only way of learning what I wished to know* (s. 22)".

7 *… Pickthall, Pierre Loti ve Claude Farrere gibi Türkleri yakından tanıma fırsatını bulmuş, hatta bu yazarlardan farklı olarak, Türk milletinin karakter yapısını, duygu ve düşünce dünyasını önyargılardan uzak olarak değerlendirebilmek için İstanbul Boğazı'nın Anadolu yakasında Erenköy'de bir ev kiralamıştır. Bu ev Alman asıllı Fraülein Kate Eckerlein'a aittir. O da Türkleri çok seven ve kendisini adeta bu milletin bir bireyi olarak kabul eden bir kadındır. Türkler arasında Misket Hanım olarak bilinir. (Fraülein İngilizce Miss, Türkçe bayan anlamındır. Türkler arasında Miss ile Kate birlikte telaffuz edilerek Misket haline dönüşmüştür...)* (William M. Pickhall (2009), *Harpte Türklerle Birlikte,* (çev. Kemalettin Yiğiter), Yeditepe Yayınları, İstanbul.)

II- İstanbul ve Sönen İmajı

Avrupalı gezginler için gezilip görülmesi gereken yerlerin başında olan İstanbul, coğrafi konumunun kendisine sağlamış olduğu güzellikleriyle büyük imparatorluklara –Roma, Doğu Roma, Osmanlı- başkentlik yapması sebebiyle dışındaki dünyaların arzularını hep üzerine çeker ve tarihinin hiçbir döneminde ziyaretçisiz kalmaz (Mansel 1995: 2). Gelen misafirlerini de her zaman derinden etkilemeyi başarır. Onu gören İstanbul sevdalılarının üzerinde olumlu veya olumsuz ciddi etkiler bırakır. Kimi minarelerle süslü semalarında umduğundan fazlasını bularak kimi de kirli bakımsız sokaklarında kaybolarak -hayal kırıklıklarıyla- ülkesine döner.

Önceki dönemlerde İstanbul'u ziyaret eden ressamlar, sanatkârlar ve seyahatname yazarları, nesnel gerçeklerden ziyade fantezilerle dolu romantik bir İstanbul imajının daha fazla merak uyandıracağına inanarak onun güzelliklerini/gizemlerini Avrupa kamuoyuna abartılı bir şekilde sunma yolunu tercih ederler ve tahayyüller üzerinden inşa edilen bir İstanbul masalının/tutkusunun oluşmasının yolunu da açmış olurlar. Böylece sanayileşme çağında büyük bir ziyaretçi ordusunun deniz veya kara yoluyla çeşitli güçlükleri göze alarak İstanbul'a doğru yönelişlerine şahit olunur. Osmanlı saraylarının, haremlerinin mahrem dünyaları, örtüleriyle kendini görünmez kılan Şark'ın kadınları, ayrıca korkunç olarak görülen/bilinen Türk'ün cezalarla, işkencelerle, insanları -özellikle de harem kadınlarını- boğdurup denize atmalarıyla iç içe geçmiş şiddet dolu yaşamı, Osmanlı dünyasına olan ilgiyi arttıran belli başlı nedenlerden olur (Wheatcroft 1993:138-139). Artan ilgiye paralel olarak günümüzde bile faydalanabileceğimiz ciddi bir İstanbul külliyatı oluşur:

"Seyyahların İstanbul'u surlarıyla, saraylarıyla, kilise ve camileriyle, yalıları ve köprüleriyle bizim şimdi yaşamakta olduğumuz İstanbul'dur. Ne var ki, İstanbul'u ziyaret etmiş olan seyyahlar ölümsüz sayfaları ile asırların tozunu silmekte; "yerde her taşını öpüp başımıza koymak istediğimiz" İstanbul, onlar sayesinde, gözlerimizin önünde katmerli bir gül gibi yaprak yaprak açılmaktadır. Yabancı seyyahlar bazen hayran kalarak, bazen haset ederek, bazen bilgileriyle bizi aydınlatarak, bazen cehalet ve dikkatsizlikleriyle bizi şaşırtarak; binlerce, yüzlerce yıl öncesinin İstanbul'unu ve İstanbullularını bugüne taşımaktadırlar. Hakkında en fazla kitap yazılan dünya şehirlerinden biri olan İstanbul'un hafızasına, kaleme aldıkları eserlerle katkıda bulunan bütün o geçmiş zaman insanlarına, gönül aynalarına yansıyan İstanbul ve İstanbullularla bizi tanıştırdıkları ve "Şehirlerin Sultanı"nı bize daha çok sevdirdikleri için minnet duyuyoruz." (Meriç 2010:15).

18 ve 19. Yüzyıllarda İmparatorluğun giderek zayıflamasıyla İstanbul sokakları geçmişteki ihtişamını ve zarafetini yavaş yavaş yitirmeye başlar. Şehir, artık temiz ve etkileyici bir görünüme sahip olmaktan uzaklaşarak toz, çamur, kötü koku, gürültü ve düzensizlikle anılan bir yapıya bürünür. Deniz yolu ile yaklaşılırken görülen o güzel manzaralar, yerini savaşlarla ve bitmeyen problemlerle uğraşan İmparatorluğun fakirlik içerisinde çırpınan gerçek ve trajik yüzüne bırakır. Geceleri kesintisiz biçimde duyulan sahipsiz köpek havlamaları ve ulumaları, satıcıların bitmek bilmeyen bağırışları, sivrisinek gibi haşerelerin huzursuzluk veren varlığı ve günün her saatinde yankılanan "Yangın var! Yangın var!" nidaları, ziyaretçilerde "Hayallerdeki değil, gerçek İstanbul'dayım" düşüncesinin pekişmesine neden olur (Doğan 2018: 218-19).

İstanbul'un zor zamanlar yaşadığı bir dönemde kendinden önceki çoğu seyyah gibi İstanbul'a doğru gemiyle yola çıkan M. Pictkhall, eserinde İngiliz okuyucularına sislerle kaplı kış günlerinde yaptığı yolculuğunu ayrıntılarıyla vermeye çalışır. Ülkedeki istikrarsızlık ve Avrupalıların

bu kargaşa döneminde Türkler tarafından katledilme korkusu ile ilgili dolaşan haberler gemideki yolcuların sayısının azalmasında etkili olur. Vapur Boğaz'dan Haliç'e doğru süzülürken Hristiyan/yabancı yolcuları sevindiren şey, Boğaz boyunca gördükleri kendi milletlerine ait savaş gemileri olur. Bu savaş gemileri, herhangi bir olumsuzluk durumunda Osmanlılardan gelebilecek tehlikelere karşı bir tür koruma sağlayabilecekleri düşüncesiyle yolcuların tedirginliklerini bir nebze olsun giderir.

Tıpkı İstanbul'a deniz yoluyla gelen diğer seyyahlar gibi yazar da ilk olarak şehrin Boğaz'dan görülen doğal ve mimari güzelliklerinden etkilenir. Denizin üzerinde zarif minareleri ile bir kuğu gibi süzülen Ortaköy Camii, yanında ihtişamıyla Dolmabahçe Sarayı ve Camii, kırmızı çatılarıyla kahve ve gri renkleri ile yan yana sıralanmış sevimli ahşap evler, ağaçlarla bezeli yamaçlar, servilikler, bulutların arasından kubbesi ile yükselen Ayasofya, onun sağ tarafında muhteşemliği ile eski İstanbul'un simgesel tacı niteliğindeki görkemli Süleymaniye Camii; karşı yakada ise kalabalığı, gürültüsü ile müşterilerini bekleyen hareketli Galata rıhtımı, yazarın gözlemlerinden öne çıkan İstanbul'un güzel manzaralarındandır [8]. Galata'dan Pera'ya uzanan yollar, binalar, mezarlıklar dışında genel olarak Batı mimarisini çağrıştıran bir görünüme sahiptir. Pera'daki otelin balkonundan Haliç'e bakıldığında, göz alabildiğine uzanan kırmızı çatılı ahşap evler, minareler, kubbeler, servilerle dolu mezarlıklar, çocukların gökyüzünde rengarenk uçuşan uçurtmaları yine şehre özgü alışılmış manzaralardandır.

Dünyanın büyük bir savaşın eşiğinde olduğu tarihsel zamanda İstanbul sanki bu küresel gerilimlerden azade, huzur dolu bir yaşam sunuyor gibi görünür. Ancak bu görüntünün ardında belirgin bir çelişki de hissedilmektedir: Boğaz'a demirlenmiş yabancı savaş gemileri ve bu gemilerden inen askerlerin kentte sergiledikleri taşkın ve denetimsiz davranışlar, söz konusu huzur görüntüsünü bozan, dönemin gerilim atmosferini gözler önüne seren önemli birer göstergedir. Bu durum yaklaşan savaşın etkilerine dair ciddi bir uyarı niteliğindedir[9].

Son dönemde İstanbul'a gelen Batılı çoğu ziyaretçi gibi[10] M. Picthall de şehrin görünen coğrafi

8 *"…the mosque of Orta-Keuy, with its graceful minarets, reposing on the water like a swan ; the mosque and palaces of Dolma-Baghcheh ; the clustered wooden houses, brown and grey, with pretty red-tileJ roofs ; the wooded hills, the cypress trees, watching the sparkle of the sea on which we glided slowly. Ahead of us the soaring minarets and stumpy dome of Aya Sofia appeared in mist ; then, to the right of them, and seeming high in air, clear of the fog, shone out the diadem of old Stamboul, the glorious Suleymaniyeh…."(s.10).*

9 *"The waters of the Golden Horn ran blue below a hill of cypresses, Stamboul beyond them forming a high background ; while on this side of the water there were hills and glens all over-grown with wooden houses, under red-tiled roofs, with domes and minarets and pretty graveyards. And over all the roofs and domes, above the mourning plumes of the old cemeteries, there fluttered coloured streamers decorating the whole town. These were children's kites. A very tranquil murmur rose up from the scene. My guide —himself a Christian— assured me that the city had been peaceful through the war-time, without the slighest hint or fear of riot. Why, then, were the foreign warships in the Bosphorus?" (s.11)*

10 *19. Asrın ilk ve ikinci çeyreğinde İstanbul'u ziyaret eden C. Mac Farlen'in izlenimleri Marmaduke'ninkilerden farklı değildir: "Tanzimat reformlarıyla Türkiye'de birçok ilerlemenin olduğunu dinleyen, okuyan Mac Farlane, vapurdan Tophane'nin pis, çamurlu iskelesine iner inmez ilk şoku yaşar. Etraftaki kargaşaya, perişanlığa gözlerini çevirince okuduklarının ve duyduklarının hiç de doğru olmadığını anlamakta gecikmez. Avrupa'da oluşturulan imajla hayalleri süsleyen İmparatorluğun başkentinin caddeleri, düzensizlik ve kirlilik içerisindedir. Sokakları ve döşenen taşları da karman çormandır. İnsanları ise dar sokaklardan gelip geçenlere yol vermeyen, çirkin görünüşlü kişilerdir. Yollarda odun, kereste taşıyan at ve eşekler bolca göze çarpar. Kalabalıklaşmış sokaklar, caddeler 1828'de görüldüğünden daha kötüdür. Hiç temizlenmeyen kötü kokulu yollar, evlerin önleri, yangınlardan arta kalan çirkin yığınlar, köpek ve fare leşleri 1848 yılı başkent manzaralarıdır. Özellikle geceleri aralıksız duyulan sahipsiz köpeklerin havlamaları, ulumaları, satıcıların bitmeyen çığırtkanlıkları, sivrisinek benzeri haşeratların deliksiz uykuya müsaade etmeyen rahatsızlıkları, insana İstanbul'da olduğunu hatırlatır." (Doğan 2020: 21)*

güzelliğinin aksine sokaklarına inildiğinde yerini oldukça farklı ve çoğu zaman hayal kırıklığı yaratan bir manzaraya bıraktığını vurgular, günlük yaşam içerisindeki düzensizliklere ve toplumsal yapının Batılı beklentilerle örtüşmeyen yanlarına dikkat çeker. Ona göre; insanların saldırgan, kaba tavırlarından sokaklarda caddelerde rahat yürüyebilmek kolay değildir, özellikle kadınlar için bu iş daha da zor bir durumdur. Belediyelerin görevlerini iyi yapmamalarından ve halkın kendi mülkü dışındaki yerlere özen göstermemelerinden kaynaklı bozuk, kirli yollar-sokaklar, yangınla deprem felaketleri kaçınılmaz olduğu için ahşapla taş karışımı evler; zayıf iyi beslenememiş atlar, onlara iyi davranmayan sahipleri, İstanbul'un değişmeyen manzaralarındandır. Galata ve Pera, katı ahlaki kuralları olan Osmanlı yaşantılarının aksine İstanbul'un diğer bölgelerine göre farklı bir sosyokültürel yapıya sahiptir. Bu bölgelerdeki halk uzun zamandır arkalarını Avrupa'nın güçlü ülkelerine dayamanın öz güven ve rahatlıklarını yaşar. Burada Osmanlı coğrafyasının diğer bölgelerindeki yaşantılara benzemeyen Batılı bir yaşam tarzı hâkimdir. Balkanlardan acı haberlerin geldiği, yanı başlarında, otuz mil ötede -Çatalca'da- savaşın top seslerinin duyulduğu, Osmanlı tebaasının/devletinin hayatları için var olma savaşı verdiği bir ortamda Galata ve Pera sakinleri eğlencelerinden, gürültülü yaşamlarından ödün vermez. Oysa kentin diğer bölgelerinde, savaşın toplumsal hayata yansımaları açık bir şekilde hissedilir. Çarşı pazardaki neşeli sesler yerlerini bayraklar altında yürüyen genç ve yaşlı toplulukları askere davet eden davulların seslerine bırakmak zorunda kalır. Çatalca'dan yükselen top sesleri savaşın acımasızlığını kent halkına hatırlatırken; Balkanlardan canlarını kurtararak Ayasofya'nın altına sığınmış perişan aileler, yangınlardan arta kalan nahoş görüntüler, denize doğru oturmuş sessiz insanlar, gökyüzündeki uçurtmalar, kuşların beyaz kanatları, Müslüman semtlerin dramatik ve melankolik durumlarını yansıtan manzaralar haline gelir. Bu karanlık tablonun içerisinde yalnızca oyun oynamaya çalışan çocukların seslerinde bir nebze umut ve yaşam sevincinden eser vardır.

Edirne'nin Osmanlı payitahtı ve Müslüman kimliği ile özdeşleşmiş bir şehir olarak Bulgar ordusu tarafından ele geçirilmesi ve Şükrü Paşa'nın tüm direnişine rağmen esir düşmesi İstanbul'daki Müslüman halkı derinden etkiler, duygusal bir kırılmaya yol açar. Balkanlarda kaybedilen diğer şehirlerin hüznüne benzemeyen bir kararlılıkla İstanbul'un her semtinden Müslümanlıkla yoğrulmuş Edirne'nin geri alınması için intikam yeminlerinin yükseldiği görülür[11].

Balkan Savaşlarının yıpratıcı izleri İstanbul'un gündelik yaşamına bütün ağırlığı ile yansır. Üsküdar, Göztepe gibi Asya yakasındaki semtlerde cephe için hazırlanmış binlerce disiplinli ve düzenli asker kafilesi Avrupa tarafına geçerek Yeşilköy'e -cephe hattına- doğru hareket ederken diğer taraftan savaş yorgunu, tükenmiş Anadolu çocukları da şehre dönmektedir. Yaralı olarak İstanbul'da dolaşan, yer yer aşağılanma ve küçümsemelerle karşılaşan değerleri bilinmeyen Osmanlı askerlerinin perişan durumunu yazar ironik bir dille vermeye çalışır[12]. Balkanlardan maruz

11 *The grief and rage felt for the loss of Adrianople by all classes of the Muslim population was intense. The other territories might conceivably become good riddance—they were mere dependencies ; but this was Turkey proper—Muslim country. The loss of Macedonia and Albania did not rankle—there was no desire for vengeance in regard to that. But Adrianople was another matter. It must be regained at all costs. " Revenge for Adrianople ! " was the general cry. (s. 44)*

12 *"About three hundred wounded Turkish soldiers, walking two and two, and holding hands ; dragging their feet along, with drooping heads. One or two, more stalwart, kept up some kind of a song to cheer the rest. War-stained, travel-stained, their honest peasant faces each with its look of pain, they took no heed of the amusement of that fashionable throng, trudging along with their grave patience— Anatolian Turks, the most long-suffering and kind of races, to which no Power of Europe gives a thought. Therefore they are dirt to the " aristo- cratie perote," who feed on them. Because they pray to God five times a day they are fanatical ; because they have not been to mission schools they are barbarians; and when they come back wounded in their country's cause, their condition is fit theme for gibes and laughter. They had the presumption to*

kaldıkları işkenceler sonucu, bazı uzuvlarını, onurlarını kaybetmiş olarak dönen, kendilerine güvenli sığınılacak yerler arayan, yaşama sevincini yitirmiş bireyler, İstanbul'un yabancısı olmadığı manzaralar haline gelir. Bu askerler, Anadolu'da yetişmiş, savaşın en çok mağdur ettiği, iyi kalpli insanlar olmalarına rağmen onların gerçek kimlikleri, yaşadıkları trajediler, Avrupa tarafından layıkıyla hiçbir zaman anlaşılamamıştır. Düzgün eğitim alamadıkları, ibadetlerine düşkün insanlar oldukları için de hep fanatiklik yaftası ile damgalanmışlar, bunun yanında onların bir de "*Medeni Avrupa'nın karşısında vatanlarını savunmak*" gibi büyük günahları (!) vardır. Bu nedenlerle kendilerine Avrupalılar tarafından iyi gözle bakılmaları olanaksız hale gelmiştir. Yazar burada döneminin Batılı/Oryantalist bakış açısının yanlışlığını ortaya koymaya çalışır.

III- Türkler ve Yaşantıları

Türklere karşı genel yaklaşımı olumlu olan yazar, konferanslarında Türklerin İslam dünyasındaki önder konumlarına ve Batı'ya karşı çöküşü en erken fark eden toplum olarak çözüm arayışlarına girdiklerine vurgu yapar. Tarih içeresinde askeri yönlerinin öne çıkmasına rağmen sultanlarının çoğu şair olan bu milletin edebi ve entelektüel yönleri de dikkate değerdir. Ölümü kendilerinin uzağında hiç görmeyen ve değer verdikleri şeyler için onu kolay göze alabilen bir millet olan Türklerin edebiyatlarında hüznün, melankolinin ve hayata değer vermemenin yeri büyüktür. M. Pickthall'e göre karakter olarak Türklerin dört temel özelliği vardır, onlar; "…ilk olarak asker, ikinci olarak şair, üçüncü olarak siyasetçi ve dördüncü olarak ilahiyatçıdır." (Pickthall, 1985: 58).

İstanbul'un Asya yakasında ikameti tercih eden yazar, tren-vapur yolculuklarında Osmanlı halkıyla doğrudan temas kurarak onların günlük yaşam pratiklerine ve ülkelerinin geleceğine dair düşüncelerine birebir tanıklık etme imkânı bulur. Özellikle Misket Hanım'ın evinde kaldığı zaman diliminde çeşitli toplumsal kesimlerden bireylerin ziyaretleri ile karşılaşır. Kimi zaman eşinden haber alamayan hanımlar, onun İngiliz basını ile olan bağlantısından faydalanmak isteyerek doğru haberleri alabilmek için ondan ricada bulunurlar; kimi zaman ise üst düzey Osmanlı bürokratlarıyla Avrupa'nın ön yargılı tutumu ve ülkenin güncel genel siyasi durumları ile ilgili uzun münazaralar yapılır. Bu karşılaşmalar, her kesimden insanla iletişim kurmasını ve Osmanlı toplumunu çok yönlü olarak tanıma şansını ona sunar. Yazarın gözlemleri, kendisinden önce Osmanlı topraklarına gelen Batılı seyyahların anlatıları ile birçok yönden benzerlikler gösterir[13]. Türklerin zamana dikkat etmemeleri, ders ve iş saatinin başlangıçlarında rahat davranmaları, Avrupalılar gibi iş disiplinine, düzenine sahip insanların sayılarının az olması, zamanın kıymetini bilmemeleri, hayatın dertlerine karşı umursamaz olmaları, kaderlerine boyun eğmiş gözükmeleri, her olayın veya kötülüğün Allah'tan geldiğine inanan insanlardan oldukları için intikam alma duygularının olmaması -bu tür duyguların daha çok Balkan topraklarında özellikle Arnavutlarda yoğun olduğu belirtilir- öne çıkan özelliklerindendir.

---

fight for their own land against superior, civilised Christians who desire to take it. It is a joke to see how well they have been hacked about. The Christians line their Via Dolorosa. They are jeered at in the streets of their own capital. Ah, the fanaticism of the Turks, dear Christian brethren !" (s.19-20)

13 *"Bayramlar ve önemli günler dışında, sosyal yaşantıyı sevmeyen bu insanlar, günlerinin büyük bir bölümünü, kahvehanelerde çeşitli tütünler içerek geçirirler. Çok hareketsiz bir yaşamları vardır. Bağdaş kurarak saatlerce sessiz oturmaları en büyük özelliklerindendir. Yüksek bir makama geldikten sonra pek çalışmayan, hareketsizliklerinden dolayı da çabuk şişmanlayan insanlardır. Onların hayatlarında rüşvet de yaygın bir alışkanlıktır. Sakin ve sessiz hayatları olan Türklerin, ne zaman sinirlenip alevleneceğini kestirebilmek en zor şeylerden birisidir." (Mac Farlane, Charles (1829), Constantinople in 1828: A Residence of Sixteen Months in the Turkish Capital and Provinces with an Account of the Present State of the Naval and Military Power and of the Resources of the Ottoman Empire, C. I, London, s. 190)*

Türkler, genel olarak çevresi ile uyum içinde yaşamayı ilke edinmiş, komşularını rahatsız etmekten çekinen, çocuklara, hayvanlara karşı merhametli bir tutum sergileyen toplumsal yapıya sahiptir. Ancak İstanbul'un kozmopolit yapısı içerisinde farklı etnik ve dini grupların da Türkler gibi giyinmeleri toplumsal algının karmaşıklaşmasına sebep olur. Onların hayvanlara kötü davranmaları, bakışları ile kadınları -özellikle Avrupalı kadınları- rahatsız etmeleri, sokakta saygısızca, kaba yürümeleri hep Türk kimliği ile özdeşleştirilir ve bu durum, çeşitli olumsuz eylemlerin doğrudan Türk halkına mal edilmesine, özellikle Avrupa kamuoyunda, Osmanlılara karşı olumsuz bir kanaatin, hatta zamanla bir nefret söyleminin gelişmesine zemin hazırlar.

Yazar, Batı'nın Türk halkını -özellikle de Anadolu insanını- tüm yönleriyle tanımadığına ve çoğu zaman ön yargılarla değerlendirdiğine inanmakta; bu nedenle Anadolu kökenli Türkler hakkında övgü dolu ifadeleri metinlerinde cömertçe kullanmaktadır. Anadolu'da yaşayan, Türklerden oluşan nüfusun Haydar Paşa'ya ihraç edilmek için her yıl ulaştırdıkları tarımsal ve el emeğine dayalı ürünlerin çeşitliliğine bakarak gerçek Türk'ün tembel karakterlerde yaratılan insanlar olduğunu söyleyebilmek imkânsızdır. Ona göre, acıya, zorluklara göğüs germesini bilen dünyanın en onurlu insanlarından olan Anadolu gençleri, yurtlarından, yuvalarından uzak diyarlarda ülkesi için savaştıktan sonra yorgun, yaralı döndükleri İstanbul'daki perişan görüntüleri ile Beyoğlu'nun eğlenceden başka düşünceleri olmayan insanları için acınacak bir nesneye dönüşürler. Avrupalıların gözünde ise misyoner okullarına bulaşmayan, günde beş vakit namazlarında olan, vatanlarını savunmaktan başka amaçları olmayan bu insanlar, birer fanatikten başka bir şey değildir.

Yazarın vurguladığı bir diğer önemli nokta ise Türklerin İslam dünyasındaki özel konumudur. Her ne kadar Batı'dan gelen saldırılar, siyasi baskılar ve bitmeyen savaşlar Türk milletinin modernleşme süreçlerini, dünyadaki gelişmeleri izlemelerini zaman zaman sekteye uğratsa da beyaz ırka mensup bu toplumun, İslam coğrafyasının diğer unsurlarına göre Batı'yı anlama ve analiz etme noktasında daha avantajlı bir konumda olduğu düşünülmektedir. Nitekim Türklerin hem entelektüel hem siyasal anlamda reform süreçlerinden kaynaklanan bir dinamizme sahip oldukları, adil bir yönetim ve istikrarlı bir siyasal ortam sağlanabildiği takdirde -belki ticaret alanında değil ancak kültürel, bilimsel ya da siyasal alanlarda -Batılı milletlerle eşit düzeyde başarı gösterebilecekleri muhakkaktır. Ancak Avrupa için böyle bir Türkiye, potansiyel bir tehdit olarak görülmekte; dolayısıyla "lider olabilecek bir Türkiye" fikri, Batı'nın çıkarları açısından ortadan kaldırılması gereken bir olasılık olarak değerlendirilmektedir. Bu çerçevede Batı'nın İslam dünyasındaki çıkarlarına daha uygun, tehlikesiz ve edilgen olan liderlik özellikleri de olmayan Araplar hakkında olumlu söylemler geliştirilerek onlar ön plana çıkarılmaya çalışılır. M. Pickthall'ın Osmanlı halkıyla gerçekleştirdiği karşılıklı diyaloglar, yalnızca bireysel gözlemlerin değil, aynı zamanda dönemin Osmanlı toplumunun hem kendine hem de diğer milletlere yönelik algılarının anlaşılması açısından da önemli ipuçları sunar. Yazarın aktardığına göre konuştuğu birçok Osmanlı aydını, kendi entelektüel çevrelerine yönelik eleştirilerde bulunmakta; bu eleştiriler özellikle Batı'ya duyulan aşırı hayranlığın yanında ülke gerçeklerinden kopuk bir modernleşme anlayışına yönelik olmaktadır. Onlara göre Osmanlı aydınları, farklı ülkelerde bulunan İngilizlerin aksine, bulundukları yabancı memleketlerin kültürel etkisinden derinden etkilenmiş bir biçimde yurda dönmekte ve Osmanlıyı, gözlemledikleri Batı ülkelerine benzetmeye çalışmaktadır. Ancak bu tür modernleşme girişimleri, ülkenin sosyal, kültürel ve siyasal yapısı göz ardı edilerek gerçekleştirilmek istendiği için çoğu zaman başarısızlıkla sonuçlanmakta; bu durum da söz konusu aydınların derinlikli bir eğitim sürecinden geçmemiş olmalarına, dolayısı ile yeterli entelektüel birikimlerden yoksun olmalarına bağlanmaktadır.

Yine bu konuşmalar çerçevesinde Osmanlı halkının farklı Avrupa milletlerine yönelik değerlendirmelerine de yer verilir. Fransızların Osmanlı topraklarında bulunuş amaçları yüzeyde eğitim ve yenilik öğretmek gibi gözükse de yerel halk onları daha çok kültürel ve dini anlamda misyonerlik faaliyeti yürüten, Fransız dilini yaymak, toplumsal çatışmalar çıkarmak ve kendi ülke çıkarlarını önceleyen bir tutum ve hırs içerisinde bulunmak gibi amaçlar taşıyan bireyler olarak görür. Almanlar ise, sahip oldukları hırs, güç arzusu, tahakküm ve yayılmacı niyetlerinden dolayı daha tehlikeli, uzak durulması gereken bir ulus olarak tanımlanır. Buna karşın İngilizler, Osmanlı halkı nezdinde daha olumlu bir imaja sahiptir; çünkü onlar, kültürel emperyalizmden çok, gittikleri yerlerde sağlam bir eğitim sistemi kurmayı ve toplumun kalkınmasına katkı sunmayı amaçlayan bir yaklaşımı benimsemektedir.

M. Pickthall, Osmanlı topraklarında yaptığı gözlemler sırasında, içinde bulundukları siyasi ve toplumsal durumu son derece karamsar bir bakış açısıyla değerlendiren bireylerle de karşılaşır. Ancak bu tür kişilerin genellikle hayatta herhangi bir başarı elde edememiş, kişisel sorumluluklarını yerine getirmekten uzak, yalnızca mevcut yönetimin kendi siyasi görüşlerini temsil etmemesinden dolayı memnuniyetsizlik içerisinde olan bireyler olduğunu vurgular. Ona göre, bu kişiler yalnızca Osmanlı toplumuna özgü değildir; her toplumda bulunabilecek, üretkenlikten uzak, memnuniyetsiz ve edilgen birey tipolojisinin Osmanlıdaki yansımalarıdır. Söz konusu kişiler hem ülkeleri hem de özellikle kadınları hakkında gerçeklikten uzak, küçümseyici ve olumsuz yorumlarda bulunarak kendi kişisel tatminsizliklerini toplumsal bir eleştiri kisvesiyle ifade ederler, bu tür söylemler ciddi bir temele dayanmaktan ziyade daha çok bireysel başarısızlıkların dışavurumudur. Fakat bu tarz karamsar anlatılar ne kadar temelsiz olursa olsun, Batılı çevreler çoğu zaman bu söylemleri sorgulamadan kabullenmeye meyillidir. Bu durum, Batı'nın Osmanlı ve genel anlamda Doğu toplumlarına yönelik ön yargılı ve seçici algı mekanizmasının bir yansıması olarak değerlendirilebilir.

İslam ve Türkiye sevdalısı olduğunu eseri boyunca hep vurgulayan yazar, Müslümanlarla Hristiyan dünyanın sağlam zeminlerde karşılaştırılmadıklarını iddia eder. Ona göre sıcak ülke insanlarının kendilerine has olan özelliklerinin dinlerinden ziyade ırklarından kaynaklanmasına rağmen dinlerinden olduğu düşünülerek Batılılar tarafından İslam dini hep suçlanmıştır. İki farklı dünyanın insanları arasındaki derin ayrımların aslında dinlerinin onları şekillendirmesinden ziyade yaşamak zorunda oldukları hayatlarının bir sonucudur. Çünkü İslam dünyası, uzunca bir süredir saldırganlıklarından vazgeçmelerine rağmen huzurlu bir hayata kavuşamamış, sadece savaşlarla uğraşmak zorunda kalmıştır. Osmanlı İmparatorluğu, karşısındaki güçlü devletlerin saldırılarını bertaraf etmekle uğraşmaktan kendi insanının hem maddi hem manevi yönden gelişmelerine zeminler hazırlayabilecek ortamları sunabilme imkânlarını dahi bulamamıştır. Ülkenin asli unsurları zorlu süreçlerden geçerken İmparatorluktaki gayrimüslim unsurlar çok daha avantajlı bir konumda yer almışlardır. Pickthall'a göre, bu farklılığın temelinde gayrimüslimlerin askerlik yükümlülüğünden muaf tutulmaları, Batılı misyonerlerin desteğiyle yürütülen eğitim ve dini faaliyetlerden yararlanmaları ve kendi cemaatlerini koruyan güçlü yabancı elçilikler aracılığıyla siyasi ve ticari destek görmeleri yatmaktadır. Tüm bu avantajlar, gayrimüslim unsurların ekonomik ve kültürel olarak daha hızlı gelişmelerine olanak sağlamıştır. Buna karşın, devletin asli unsurlarını oluşturan Müslüman halk, savaşların yükünü omuzlamak zorunda bırakılmış; eğitim, kültür ve ticaret gibi alanlarda geri planda kalmıştır. Batı dünyasında İslam'a ve Müslümanlara yönelik yapılan eleştirilerin çoğunun, yüzeysel gözlemlere ve yapısal farkları dikkate almayan yaklaşımlara dayandığını savunur. Müslüman toplumların mevcut durumları, dinlerinin değil, uzun süredir maruz kaldıkları

tarihsel, politik ve toplumsal zorlukların bir sonucudur. Bu bağlamda, İslam'ın suçlanması değil, doğru ve adil bir şekilde anlaşılması gerekmektedir.

M. Pickthall, Türkiye'nin Batılı güçler tarafından uğradığı sistematik dışlanmayı ve maruz kaldığı baskıları değerlendirirken bu tutumların temelinde Türkiye'nin Hristiyan bir ülke olmamasının yattığını ileri sürer. Avrupa'nın büyük devletlerinin, Türkiye'nin tıpkı Rusya veya Balkan ülkeleri gibi ilerleme kaydetmesini istemediklerini, bu nedenle Anadolu ve Asya'daki topraklarını parçalamaya yönelik politikalar geliştirdiklerini belirtir. Ona göre, bu tür müdahaleler yalnızca siyasi ve coğrafi bir bölünme anlamına gelmez; aynı zamanda, Haçlı Seferleri benzeri, dini temelli şiddet ve katliamların yeniden gündeme gelmesine neden olabilecek tehlikeli bir süreci de beraberinde getirir. Bu tür niyetlerin ardında ilahi bir adaletin değil, şeytani bir aklın rehberliğinin bulunduğunu dile getirir. Avrupa'nın kendi değerlerini yücelterek İslam dünyasına yönelik gerçekleştirmeyi planladığı müdahaleler, yalnızca Türk milletine değil, tüm insanlığa karşı işlenmiş ahlaksal ve tarihsel bir suç olarak değerlendirilmelidir. Tarih boyunca bu tür adaletsizliklerin bir süreliğine cezasız kalmış gibi görünse bile sonunda mutlaka hesap soran güçlerin ortaya çıktığını/çıkacağını hatırlatır.

Yazar, iç dinamiksel ve tarihsel birikim sahibi olan Osmanlının gelecekte başarıya ulaşmasının ön koşulunun, dış müdahalelerden uzak, barışçıl bir ortamda reformlarını hayata geçirebilmesine bağlı olduğunu vurgular. Ancak bu sürecin sağlıklı işlemesi için Avrupa devletlerinin müdahaleci ve ayrımcı tutumlarını terk etmeleri ve ona kendi kaderini belirleyebileceği -uzunca bir süredir nasip olmayan- savaşsız, istikrarlı bir zaman dilimini tanımaları gerekmektedir.

IV- Yıkılamayan Ön yargılar.

Batı'nın İslam dünyasına yönelik tarihsel ve ideolojik yaklaşımı, dönemsel güç dengeleri ve siyasi konjonktür doğrultusunda sürekli değişim göstermiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa üzerindeki askerî ve siyasi etkisinin zayıflamasıyla birlikte Batı'nın Doğu'ya bakışında yeni bir dönüşüm yaşanmıştır. Bu durum Rana Kabbani'nin ifadesiyle "bilinçsiz bir korkunun yerini tanıdık olana duyulan küçümsemenin alması" (Kabbani 1993: 164) biçiminde tezahür etmiştir. Ancak bu küçümsemenin ardında tarihsel ön yargılarla şekillenmiş köklü bir mirasın etkisini yitirmemesi, İslam dünyasının Batı tarafından tarafsız ve adil bir biçimde değerlendirilmesini uzun süre engellemiştir. Pichthall, gemi yolcuğunda tanıştığı insanlarla yaptığı görüşmelerden elde ettiği malumatlara dayanarak Türkler hakkında Batı'ya bilgi veren insanların, seyyahların, gazetecilerin doğruları anlatmak yerine ön yargıları ile karartılmış veriler/örneklerle Batı kamuoyunu yanlış yönlendirdiklerini iddia eder. Bu tür gayretlerin zemininde ise Osmanlıdaki Hristiyan tebaanın eğitilmeleri, geliştirilmeleri için Avrupa'nın uzunca bir süredir çalıştığı misyonerlik emelleri yatmaktadır. Avrupalı güçler, Osmanlıyı adil bir şekilde değerlendirmekten ziyade kendi tutarsızlıkları içerisinde ele alırlar. Başta Rusya olmak üzere kendi ülkelerinde olan haksızlıklara, yanlış uygulamalara gözlerini kapayıp her güzel şeyi bu ülkeden bekleyerek baskılarını sürekli arttırırlar.

Osmanlı Devleti, azınlıkların durumu, büyük güçlerin iç işlerine karışması gibi birçok konudan kurtulmak için reformlara başvurur ama çoğu Avrupa ülkesinin Türklere karşı dost görünmelerine rağmen gerçekte onlara karşı sinsi, gizli düşmanlıklarından kaynaklanan engellemelerinden dolayı başarılı olamaz. Türkleri dinlerinden ötürü fanatik bularak Hristiyanlığın ve Yahudiliğin İslam'a göre daha da fanatik dinler olduğunu görmek istemezler. Osmanlı Devleti, bu iç ve dış baskılardan kurtulmak ve modernleşme sürecini sağlıklı bir zemine oturtmak amacıyla Tanzi-

mat'tan itibaren çeşitli reform girişimlerinde bulunmuş; ancak bu çabalar, çoğu zaman Avrupa devletlerinin çifte standartlı yaklaşımları nedeniyle sekteye uğramıştır. Pickthall'a göre, Batılı devletler bir yandan Osmanlıdan reform yapmasını isterken diğer yandan bu reformların başarılı olmaması için sinsi ve örtük bir düşmanlık beslerler. Türklerin çağdaşlaşma yolunda ilerlemesine bilinçli olarak engel olarak reformları hayata geçirebilecek eğitimli, bağımsız düşünen bir gençliğin yetişmesi için onlara zaman vermezler

Osmanlı topraklarında uzun süre yaşamalarına rağmen birçok Avrupalının Türk toplumunu derinlemesine tanımaktan uzak kaldığını belirten Marmaduke Pickthall, bu durumun temelinde Batılıların "gerçek Türk" yerine daha çok Batı'da eğitim almış ya da Pera gibi kozmopolit merkezlerde yaşayan sınırlı bir kesimle temas kurmalarının yattığını ifade eder. Bu yüzeysel tanıklıklar, Türk toplumuna dair yanlış ve ön yargılı yargıların şekillenmesine neden olmakta; üstelik bu yanıltıcı bilgiler, Batı kamuoyuna aktarılırken herhangi bir sorgulamaya da tabi tutulmamaktadır.

Türkiye'de Meşrutiyet'in ilanından sonra birçok değişimin/dönüşümün olduğunu, Avrupalı kadınların sadece Pera'da değil İstanbul'un diğer bölgelerinde de rahatsız edilmeden dolaşabildiklerini, eski yolsuzlukların, kanunsuzlukların, zulümlerin ortadan kalktığını, insanların korkusuzca fikirlerini söyleyebildiklerini, seyahat özgürlüklerine kavuşabildiklerini, devlet dairelerinin köhnemiş karanlıklarından kurtularak Avrupa standartlarına yakın hizmetler verme yolunda ilerlediklerini, askeriyede önemli yeniliklerin olduğunu vurgulayan yazar, bu kadar güzel şeylerin sadece beş yıl içinde yapılmış olmasına rağmen Pera'da yaşayanların bu gelişmelerin tamamına gözlerini kapatmalarına ve ülkeyi düşünmek yerine sadece kendi bencil duygularının esiri olarak davranmalarına sitem eder. II. Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte Osmanlı toplumunda çok sayıda yapısal ve sosyal dönüşümün yaşandığını özellikle vurgular. Ona göre, bu yeni dönemde kadınların sadece Batılıların yoğun olarak yaşadığı Pera bölgesinde değil İstanbul'un daha muhafazakâr semtlerinde de herhangi bir tacize uğramadan rahatça dolaşabilmeleri, önemli bir toplumsal gelişmenin göstergesidir. Aynı şekilde, geçmişte halk arasında yaygın olan yolsuzluk, kanunsuzluk ve baskıcı uygulamaların büyük ölçüde ortadan kalktığı; bireylerin düşüncelerini korkusuzca dile getirebildiği ve özgürce seyahat edebildiği bir ortamın oluştuğu dikkat çekmektedir. Devlet dairelerinin fiziksel ve kurumsal olarak modernleşmeye başladığı, askeri teşkilatta dikkate değer reformların uygulandığı bir döneme girildiği belirtilir. Tüm bu olumlu gelişmelerin yalnızca beş yıllık kısa bir sürede gerçekleştirilmiş olmasına rağmen, özellikle Pera'da yaşayan gayrimüslim ve Batılı nüfusun bu değişimleri görmezden gelmesini, hatta küçümseyerek yok saymalarını eleştirir. Ona göre, bu topluluklar ülke genelindeki ilerlemelere katkı sunmak yerine kendi bireysel çıkarlarını ve eğlencelerini öncelemekte, böylece toplumsal sorumluluktan uzak, bencil bir yaşam tarzını tercih etmektedirler.

Hristiyan dünyanın İslam toplumlarına yönelik tarihsel ön yargılar taşıdığı, yüzyıllar boyunca pek çok düşünür ve seyyah tarafından dile getirilmiş bir gerçektir. M. Pickthall da bu yargının Osmanlı özelinde nasıl işlediğine dikkat çeker. Ona göre, Türkiye gibi modernleşme ve reform sürecine cesaretle adım atan, medeniyet yolunda büyük bedeller ödemeyi göze alan bir ülkenin, Batı tarafından daha yapıcı, anlayışlı ve adil yaklaşımlarla değerlendirilmesi gerekmektedir. Hristiyan dünyanın bu noktada kendi vicdanını sorgulaması gerektiğini savunur. Zira Osmanlı Devleti, Batı'nın sürekli ve sistematik müdahaleleriyle iç huzurunu kaybetmiş, topraklarını yitirmiş ve toplumsal istikrarını koruyamaz hâle gelmiştir. Eğer bu tür müdahaleler olmasaydı Osmanlı Devleti hem toprak bütünlüğünü koruyabilecek hem de iç barışını sürdürebilecekti. Bu bağlamda

yazar, Osmanlının yaşadığı çöküş sürecinin yalnızca iç dinamiklerle açıklanamayacağını; Batı'nın müdahaleci ve çıkarcı politikalarının da bu sürecin belirleyici bir parçası olduğunu açıkça ortaya koyar. Marmaduke Pickthall, İstanbul'daki gözlemleri doğrultusunda Osmanlı tebaası olan gayrimüslim toplulukların Osmanlı yönetimine ve Müslümanlara karşı tutumlarını eleştirel bir bakışla değerlendirir. Ona göre, İstanbul'da Hristiyan tebaanın güvenliği Osmanlı yönetimi tarafından büyük bir titizlikle sağlanmakta; söz konusu topluluklar, savaşın ve siyasi çalkantıların yaşandığı bir dönemde dahi gündelik yaşamlarındaki eğlencelerinden ödün vermeden hayatlarına devam etmektedirler. Fakat yine de onların zihinlerinde taşıdığı temel arzu, Osmanlı-Türk hâkimiyetinin sona ermese ve İstanbul sokaklarında Hristiyan bir fatihin yürüdüğüne şahit olmaktır. Yazar, bu düşünsel eğilimleri hem tarihsel düşmanlıkların hem de Batı'dan gelen propagandaların bir sonucu olarak yorumlar. Gerçekte bir tehdit unsuru olmamasına rağmen, savaş dönemlerinde özellikle gazeteler aracılığıyla Türklerin fanatik ve katliamcı bir halk olduğu yönündeki asılsız söylentiler hızla yayılmakta, Batı kamuoyunu yönlendirmektedir. Pickthall, bu korkuların gerçeklikten uzak olduğunu ve daha çok politik araçlar olarak işlev gördüğünü belirtir. Onun dikkate değer eleştirilerinden biri ise gayrimüslim tebaanın tutarsız, konjonktüre göre şekillenen karakterine yöneliktir. Ona göre, bu topluluklar dış güçlerden destek gördüklerinde cesaretlenerek saldırgan ve kibirli bir tutum sergilemekte, fakat destek bulamadıkları zamanlarda hemen geri çekilerek pasif bir pozisyona bürünmektedirler. Yazar, bu davranışı "omurgasızlık" olarak nitelendirir ve samimiyetsiz bir siyasi duruşun göstergesi olarak değerlendirir.[14]

Marmaduke Pickthall'ın gözlemleri, Osmanlı toplumuyla birebir temas kurarak geliştirdiği ilişkiler aracılığıyla hem Müslüman hem de gayrimüslim toplulukların dünyaya ve özellikle Batı'ya dair görüşlerini daha yakından anlamamıza imkân sunar. Yazara göre İngilizler de tıpkı Fransızlar gibi "insanlık, özgürlük, hoşgörü" gibi kelimeleri bolca gündemde tutmalarına rağmen uygulamada bunların çok uzağında olan bir millettirler, halkın geneli fanatik bir anlayışa sahiptir ve bu halkın hükümetin dış politikalarını yönlendirmede etkili olmaları İslam dünyası için iyi sayılamayacak bir durumdur. İngiltere'nin dış temsilcileri, görev yaptıkları ülkelerde genellikle kendi devletlerine olan sadakatlerini göstermek adına ülkelerini ve kültürlerini olduğundan daha olumlu, idealize edilmiş bir şekilde tanıtmaktadırlar. Bu da Batı hakkında gerçek dışı bir imaj yaratmakta, yerel halkın beklentilerini ve algılarını saptırmaktadır. İngiltere adına yabancı ülkelerde bulunanlar ülkeleri ile ilgili gerçekleri anlatmak yerine sadakatlerini göstermek için idealize edilmiş bir ülkeyi ve insanlarını tasvir ederler. Ancak Doğu toplumlarının, özellikle İslam dünyasının kolektif hafızasında, Batı'nın –başta İngiltere ve Rusya olmak üzere– sömürgecilik döneminde işlediği politik ve insani hatalar canlılığını korumaktadır. Bu tarihsel hafıza, Batı'nın bölgede attığı her adımın arkasında bir "gizli ajanda" arama eğilimini güçlendirmektedir. Pickthall'a göre hem İngiltere yönetiminin hem de Rusya'nın temel amacı, Müslüman ülkeleri doğrudan veya dolaylı yollarla kendi nüfuz alanlarına dahil etmek, onları siyasi ve ekonomik boyunduruk altına almaktır. Bu çaba, zaman zaman geçici ittifaklar, manipülatif politikalar veya misyonerlik faaliyetleri aracılığıyla yürütülse de asıl hedef, İslam dünyasının kendi kaderini tayin etme iradesini kırmak ve bağımsız gelişim yollarını engellemektir.

14 *"…As Christians they must take their pleasure in a land of grief The Turkish law accorded them this freedom: the Turkish police, patrolling the long street in pairs, guns slung across their backs, secured it to them. They might have been restrained or chidden for their gaiety, their theatres might have been closed until the war was over; their lives were never in the slightest danger. But they thought they were. All the rumours of intended massacres of Christians, all the reports of Turkish fanaticism which filled our newspapers at the beginning of the war, originated in their groundless fears..." (s. 14).*

Yazara göre, İngiltere'nin Osmanlı İmparatorluğu'na yönelik politikalarında belirleyici olan unsurlardan biri, ülke içindeki Türk karşıtı fanatik çevreler ile köklü ön yargılardır. Bu grupların kamuoyu üzerindeki etkisi, İngiltere'nin Osmanlı karşısındaki duruşunu ciddi biçimde şekillendirmiştir: özellikle Balkanlar'daki karışıklıklar sırasında İngiltere'nin izlemiş olduğu politikaların, istikrardan uzak yerel liderlik yapılarının etkisinde şekillendiğini belirtir. İngiltere'nin, bölgedeki isyancı grupları ve Hristiyan halkları desteklemesi, Osmanlı yanlısı bir çizgiye mesafe koymasına ve bu şekilde bölgedeki Müslüman halkların gözünde güvenilirliğini yitirmesine neden olmuştur. Yazar, bu politikaların kısa vadeli çıkarlar uğruna yürütüldüğünü ve bunun ileride çok daha büyük stratejik sorunlara yol açacağını savunur. Çünkü İngiltere, bu süreçte Balkanları yeniden şekillendirme girişimleriyle doğrudan ya da dolaylı biçimde Rusya'nın bölgedeki nüfuzunu artırmış, böylece uzun vadede kendisi için potansiyel bir tehdit oluşturacak bir rakibini güçlendirmiştir.

İncelenen eserinden hareketle, dönemin İngiliz basınına dair yazarın önemli eleştirilerde bulunduğu görülür, sözde özgürlük ilkesiyle öne çıkan İngiliz basını, gerçekte sermaye sahiplerinin ve belirli siyasi çevrelerin çıkarlarını önceleyen, bağımsızlıktan uzak bir yapıya sahiptir. Gazeteler, halkı aydınlatmaktan çok, belli bir partinin ya da çıkar grubunun sözcüleriymiş gibi yayın yapmaktadırlar. Bundan dolayı özellikle Osmanlı İmparatorluğu'na dair haber ve yorumlar nesnel bir biçimde değil belirgin bir yanlılıkla kamuoyuna sunulmaktadır. Balkan Savaşları sürecinde İngiliz basınının Osmanlı karşıtı bir tutum benimsediğini ve Balkan devletlerinin yanında yer alarak Osmanlı aleyhine kamuoyu oluşturduğunu belirtir.

Her ne kadar İngiltere'de Osmanlılara sempatiyle bakan, onları adil biçimde değerlendiren eğitimli, entelektüel bireyler bulunsa da bu kişilerin olumlu ve yapıcı seslerinin basının tek taraflı yaklaşımı nedeniyle kamuoyunda görünürlük kazanamadığı ifade edilir. Osmanlı halkının, İngiliz hükümetinden çok İngiliz halkına daha fazla güven beslediği de vurgulanmaktadır. Türk halkı, İngiliz toplumunun zekâsı, çalışkanlığı ve sağduyusu hakkında olumlu düşüncelere sahip olup bu halkın adaletli davranması halinde Türkiye'nin kaderine olumlu katkılarda bulunabileceğine inanmaktadır.

Marmaduke Pickthall, Türkiye'yi ve Türk halkını yakından tanıyan biri olarak, onların içinde bulundukları zorlu dönemlere rağmen umutlarını yitirmemelerini, sahip oldukları öz güven ve milli gururun, özellikle dış tehditler karşısında sergiledikleri güçlü duruşun takdire şayan olduğunu vurgular. Fakat onların bu öz güvenli duruşu, özellikle yönetimsel reformların hayata geçirilmesi sürecinde bazı açmazlara da yol açmaktadır. Türk halkının geniş kesimleri, yapılmak istenen reformlara dair yeterli bilgiye sahip olmamakta; hatta çoğu zaman bu değişim süreçlerinin anlamını, kapsamını ve önemini kavrayamamaktadır. Eğitim ve bilgilendirme eksikliği nedeniyle halk, reformlara katılım göstermek yerine, olup biteni temkinli, değişime mesafeli hatta pasif bir biçimde izlemeyi tercih etmektedir.

V- Müslüman Kadınların Durumu:

Müslüman coğrafyalara gelen Avrupalı ziyaretçilerin ilgisini en fazla çeken yönlerden birisi de peçelerinin ve evlerinin duvarları arkasına saklanarak hayatlarını devam ettiren gizli dünyanın kadınları olur[15]. Onlara ulaşmanın zorluklarından dolayı zaman içerisinde çeşitli ön yargılarla

15 *"Saydam olmayan bu peçe yardımıyla, Doğulu kadının kendini Batılı bakışa teslim etmediği düşünülür ve dolayısıyla peçenin arkasında bir şey gizlendiği tahayyül edilir. Peçe bir maske olarak görüldüğünden, Doğulu kadın bir sırra dönüşür. Bu tür bir söylemsel yapı, bu kadınların gerçek doğasının gizlendiği, hakikatlerinin maskelendiği ve sahte, aldatıcı bir*

donatılmış düşünceler, tarihsel süreçlere paralel olarak değişim-dönüşüm gösterir. Daha önceki yüzyıllarda Avrupa düşüncesini meşgul eden şey Doğu'nun kendisi iken 18. ve 19. yüzyıllarda Doğulu kadınların Avrupa literatüründe daha fazla görünür olduğu dönem olur ve onlarla ilgili günümüze kadar değişmeyecek kalıplaşmış bilgilerin şekillendiği gözlemlenir[16]. Burada Osmanlı kadınları ile ilgili olumlu veya olumsuz bilgilere fazlaca rastlanır. Bazı Batılı yazarlara göre Osmanlı kadınları; eğitimsiz, çocuklarını yeterince iyi yetiştiremeyen, zevkten ve estetikten yoksun, kamusal hayattan uzak, küçük yaşta görücü usulüyle evlendirilmiş, çoğunlukla mutsuz bireyler olarak tasvir edilmiştir (Şahin, 2007: 302). Günlük vakitlerini süslenme, hamam ziyaretleri ve ev içi uğraşlarla geçirdikleri ileri sürülmüş; hatta bazı anlatılarda, bu mahrem dünyanın içinde eşlerini aldatma gibi ahlaki zaaflara da yer verildiği görülmüştür.

Buna karşılık bazı gözlemciler ise Osmanlı kadınlarının, mülkiyet edinme ve ekonomik bağımsızlık bakımından Avrupa'daki hemcinslerine kıyasla daha avantajlı konumda olduklarını vurgulamışlardır. Giydikleri çeşitli renklerdeki zarif kıyafetleri, kınalı elleri, lüleli saçları, iri, siyah gözleri ve pürüzsüz tenleriyle Doğu'nun estetik idealini yansıttıkları sıkça belirtilir. Özellikle mesire yerlerinde gezinmek, açık havada vakit geçirmek gibi sosyal etkinlikleri sevdikleri, ancak yabancı erkeklere yüzlerini göstermekten kaçındıkları için karşılaştıklarında yüzlerini çevirdikleri de ifade edilmektedir. Aileye, özellikle eş ve çocuklara olan bağlılıkları, kadın kimliğinin öne çıkan değerleri arasında yer almaktadır. Ayrıca, bazı Osmanlı kadınlarının Avrupa'daki yakınları ya da dönemin süreli yayınları aracılığıyla moda trendlerini takip ettikleri, Batılı tarzda giyinmeyi benimsedikleri de gözlemlenmiştir. Misafirperverlik Osmanlı kadınları arasında yaygın bir gelenek olup Batılı kadın konuklara karşı gösterilen ilgide ev içi mahremiyetin titizlikle korunduğu ve erkek hizmetlilerin bu tür ziyaretlerde görünmemesi konusunda özel bir hassasiyet gösterildiği belirtilmektedir (Doğan, 2018: 225).

Marmaduke Pickthall, Osmanlı kadınları hakkında yazarken Batılı seyyahların sıkça düştüğü oryantalist fantezilere kapılmadan kendi gözlemlerine dayanan daha gerçekçi bir yaklaşımı benimser. Melek Hanım'ın konağında misafir kaldığı dönemde çevredeki kadınların yaşantılarına doğrudan şahitlik etme fırsatı bulur. Osmanlının son döneminde kadınların durumu da tıpkı İmparatorluğun kendisi gibi hüzünlü ve yıpratıcıdır. Onun kaleminden aktarılan Osmanlı kadını, egzotik ya da gizemli bir figür olmaktan çok uzak; aksine, savaşların, yoklukların ve acıların ortasında ayakta kalmaya çalışan, başına gelecekleri sessizce bekleyen, kaderine razı olmuş aynı zamanda yorgun bir figürdür. Bu kadınlar, savaşlara gönderilen eşlerinden, oğullarından haber alamayan, çoğu zaman soyadı gibi resmi bir kimlikten mahrum oldukları için yanlış bilgiye dayalı acılar yaşayan, her günü kaygı ve belirsizlik içinde geçen bahtsız ev hanımlarıdır. Onların dramı, biraz da hayatlarını yalnızca eş ve çocuklarına adamış olmaktan, kendi varlıklarını bireysel bir alan içerisinde tanımlayamamış olmaktan kaynaklanmaktadır. Bu kadınların yaşadığı insani trajedileri, kendi toplumlarında daha bireysel hayatlara sahip olan İngiliz kadınlarının anlaması neredeyse imkânsızdır. Pickthall'a göre, Osmanlı toplumundaki üst sınıf kadınlar, özellikle modern eğitim

görünüşe sahip oldukları varsayımını doğurur. Demek ki bu kadınlar göründüklerinden başka bir şeydirler." (Yeğenoğlu 2003: 60-61).

16 *"…Batı söyleminde on sekizinci yüzyıldan günümüze kadar hâkim olan Müslüman kadın anlatısı temel olarak Müslüman kadının özünde ezilmiş olduğunu ifade eder; Müslüman kadınla ilgili anlatı, ya itaatkar marjinal yaratıklar ya da kendi İslam dünyasına karşı isyankâr mürtedler yaratarak bu ifadeyi doğrularlar. Bu ezilmişlik, itaat ve isyan tamamen cinsel açıdan tahayyül edilir. Özellikle heteroseksüel erkek perspektifine göre zevk verecek ve de Batı'nın İslam dünyasının maddi üstünlüğüne duyduğu ilgiyi rasyonelleştirecek ve mazur gösterecek şekilde üretilir." (Kahf 2006: 218).*

imkânlarına erişim konusunda ciddi sıkıntılar yaşamaktadır. Erkekler için açılmış olan modern okullara kabul edilmeyen bu kadınlar, eğitim ihtiyaçlarını genellikle evlerine gelen Avrupalı eğitmenler aracılığıyla karşılamaya çalışmakta, bu durum da kadınların kendi tarihsel, kültürel ve ahlaki değerlerinden uzaklaşıp Batı merkezli bilgi ve yaşam tarzına yönelmeleriyle sonuçlanmaktadır. Osmanlı Devleti'nde kadınların statüsünü iyileştirmek amacıyla birtakım reformlar gerçekleştirilmiş olsa da bu reformlar toplumun genel yapısıyla tam olarak uyum sağlayamamış ve çeşitli sorunları da beraberinde getirmiştir. Özellikle Müslüman kadınların kamusal alandaki varlıkları, Batılı hemcinsleriyle kıyaslandığında hâlâ oldukça sınırlı kalmaktadır. Toplum, henüz kadınların aktif ve özgür bireyler olarak sosyal yaşamda yer almalarına hazır değildir.

Ayrıca Osmanlı erkeklerinin eşleriyle kamusal alanda görünmekten genellikle hoşlanmadıkları bilinen bir gerçektir ve Gerek şehirli gerekse köylü erkekler, geleneksel normların etkisiyle eşlerini sosyal ortamlardan uzak tutmayı tercih etmişlerdir. Ancak Batı tarzı eğitim almış ya da Batı kültürüyle daha fazla etkileşim içinde olan erkekler, bu konuda farklı bir tutum sergileyerek Avrupalı kadınlarla sosyal ortamlarda bulunmaktan çekinmemiş; daha serbest ve dışa dönük davranışlarıyla dönemin geleneksel erkek profiline kıyasla farklı bir toplumsal kimlik ortaya koymuşlardır.

VI- İki Dünya Arasındaki Ziyaretlerin Kültürel ve Entelektüel Boyutları

Farklı iki kültürün temsilcilerinin birbirlerini ziyaret etme ya da öteki coğrafyalara yönelme gerekçelerinin derin ayrımlar taşıdığı, dönemin metin ve anlatılarına bakıldığında açıkça gözlemlenebilir. Osmanlı topraklarına gelen Avrupalılar, genellikle tarihsel sorunlarını büyük ölçüde geride bırakmış, siyasi ve ekonomik açıdan gelişmiş, refah düzeyi yüksek bir toplumun sağladığı imkânlarla donanmış bireyler olarak, dikkatlerini bulundukları ülkeyi daha yakından tanımaya yöneltmişlerdir. Bu bireyler, temsil ettikleri güçlü devletlerin sağladığı prestij sayesinde çoğu zaman en üst düzeyde ağırlanmış; kendilerini, bilgilerinden ve tecrübelerinden faydalanmak isteyen bir toplumun muhatabı olarak görmenin verdiği öz güvenle hareket etmişlerdir. Osmanlı coğrafyasına gelenler arasında, samimi olarak bu toplumun karşı karşıya olduğu sorunlara çözüm üretme amacı güdenler bulunduğu gibi, söz konusu zayıflıklardan faydalanma niyetiyle hareket edenler de azımsanmayacak sayıdadır. Güçlü bir milletin temsilcileri olarak girdikleri yeni coğrafyalarda, eğer mevcutsa, tarihsel ve kültürel değerleri tespit ederek bunları kendi ülkelerine taşımak, ulusal çıkarları doğrultusunda kullanmak da temel hedefleri arasında yer almıştır. Ötekinin toplumsal yapısına derinlemesine nüfuz etmek, bu yapıyı çözümlemek ve gerektiğinde mevcut farklılıkları keskinleştirerek onlar üzerinden toplumsal gerilim/çatışma alanları oluşturmak da zaman zaman bu stratejik yaklaşımlarının birer parçası hâline gelmiştir.

Osmanlı aydını ise gelişmiş bir toplumdan öğrenilecek çok şey olduğu bilinciyle, ülkesinin makus talihini tersine çevirmek ve tarih sahnesindeki eski parlak günlerine dönmenin yollarını aramak amacıyla Avrupa ülkelerine yönelmiştir. Bunun yanında -Batılı ziyaretçilerinde olmayan- kendilerinin de birçok alanda hiç de fena olmadıklarını Avrupalılara göstermek/ispatlamak gibi bir endişeyi de hep içlerinde taşımışlardır. 1889 yılında Oryantalistler Kongresi'ne katılan Ahmet Mithat Efendi, *Avrupa'da Bir Cevelan* adlı geniş kapsamlı eserinin hazırlık bölümünde bu hususun kendisi için ne denli önemli olduğunu açıkça ifade etmektedir[17]. Benzer kaygılar, Mehmet

17 *"Kitabın hazırlık bölümünde yazar, yolculuğa çıkmadan önce nelere dikkat edilmesi ve ne gibi ön hazırlıkların olması gerektiği hakkında okuyucularına bilgi verir: İlk olarak Osmanlı lisanı hakkında bilgileri gözden geçirir, Avrupa'da ve ülkesinde ne kadar sahih bilgilerin olup olmadığı araştırılır. İkinci olarak Avrupa'da Osmanlı lisanı ile ilgili yanlış bilgi-*

Akif'in *Safahat* adlı eserinde de yansımalarını bulunmaktadır[18]. Burada Osmanlı aydınının öğrenmeye açık olmasına rağmen kendi kimliksel ve kültürel değerlerini de koruyabilme, savunabilme endişesi içerisinde olduğu da görülmektedir.

Tarihsel serüvenlere bakıldığında ilerlemenin temel öğelerini elde ederek ülkeye dönebilmenin umulduğu kadar kolay olmadığı görülür ve Türk aydını günümüze kadar uzanacak çatışmalarla dolu sancılı bir sürecin içerisinde bulur kendini[19]. Bir yandan Avrupa'yı tanımaları, oradaki gelişmeleri yerinde gözlemleyip kendilerini entelektüel anlamda donatarak ülkelerine katkı sağlamaları amacıyla yurt dışına gönderilen öğrenciler ya da kendi iradeleriyle Batı'ya yönelen entelektüeller, Avrupa'nın yüzyıllarca süren tarihsel birikim sonucu ortaya koyduğu düşünsel ve yapısal dönüşümleri kavrayacak entelektüel altyapıya çoğu zaman sahip olamamışlar, faydalanmaları gereken birinci sınıf düşünürler, bilim insanları ve filozoflar yerine, ikinci sınıf entelektüellerin yüzeysel metinleriyle yetinmiş; beraberlerinde bulanık bir düşünce yapısı ve idealize edilmiş, hatta yeryüzü cenneti kabul edilmiş bir Avrupa hayranlığıyla ülkelerine dönmüşlerdir (Kalın, 2016: 370). Öte yandan, ülkelerinin yüz yüze kaldığı bitmeyen siyasal ve toplumsal krizler, onları yabancı coğrafyalarda dahi rahat bırakmamış, bu huzursuz ve kısır gündemler, entelektüel üretim kapasitelerini, doğru analiz edebilme yetilerini daraltan ciddi birer engel hâline gelmiştir. Kendi iç sorunlarıyla boğuşan Osmanlı aydını, Batı'nın gelişmiş yapıları içerisinde bulunmasına rağmen Osmanlıya özgü siyasal, toplumsal ve bürokratik sorunların etkisinden bir türlü kurtulamamış; bu durum, onları asli görevleri olan gözlem, analiz ve bilgi transferinden uzaklaştırmıştır.

Böylece Avrupa'yı derinlemesine tanımak ve bu birikimi kendi toplumlarının yararına olacak şekilde dönüştürmek gibi temel sorumluluklarını ihmal eden bu aydın kuşağı, sıklıkla kendi ülkelerinin dar ve tekrarlayan gündemlerine hapsolmuş. Batı toplumlarını ilim-irfan perspektifinden doğru analiz etmek, gönderildikleri alanlarda yetkin bireyler olarak yetişmek ve bu birikimi toplumsal kalkınmanın hizmetine sunmak gibi asli görevlerin ihmal edilmesi, yalnızca bireysel başarısızlıklarla sınırlı kalmamış, Osmanlı toplumunun genel yönelimleri ve yaşadıkları tarihsel süreçlerde de ciddi bedellere yol açmıştır. Bu ihmalkârlığın, Osmanlının modern dünya sahnesinden çekilişindeki rolü -boyutları tartışmaya açık olsa da- inkâr edilemeyecek derecede etkili, belirleyici ve ağır olmuştur.

Günümüzde dahi tam anlamıyla sağlıklı bir zemine oturtulamadığı açıkça görülen "Batı'dan ilim ve bilim transferi" süreci, özellikle gelişmiş ülkelere eğitim amacıyla gönderilen öğrencilerin seçiminde karşılaşılan yapısal zaaflar nedeniyle, birçok temel sorunu bünyesinde barındırmaya devam etmektedir. Bu sistemsel yetersizliklerin doğal bir uzantısı olarak, çağın bilimsel ve en-

lerin düzeltilmesi cihetinde araştırmalar yapılır. Üçüncü olarak yazar, Osmanlının ilimde ve lisanını yenilemede ne kadar seviye kat ettiğini göstermek için en güzide eserlerden oluşan bir seçkiyi de yanına alır. Dördüncü olarak da yeni açılan okulların başarılarını ve bu okullarda yetişen müslim ve gayrimüslim öğrencilerin güzel dersler alarak hiçbir zorlama olmadan Osmanlı lisanını da zevkle öğrendikleri bilisini Batılı dostlarına iletmeyi amaçlar…" (Doğan, Muhittin (2016), On Dokuzuncu Yüzyıl İngiliz Seyahat Edebiyatında Osmanlının; Osmanlı Seyahat Edebiyatında da Avrupalıların Yansıması (Karşılaştırmalı Bir Yaklaşım), İstanbul Ün. Sosyal Bilimler Enst. s.59, (Yayımlanmamış doktora tezi).

18 *"Doğrudan doğruya Kur'an'dan alıp ilhamı, Asrın idrakine söyletmeliyiz İslam'ı."*

19 *"Türklerin Avrupa yolculuğu, uzun, zahmetli ve bitmeyen bir yolculuktur. Sona ermeyen her yolculukta yolcu, kaybolmuştur yolda. Türklerin yol hikayesinde, yolun amacı sevimsizleşen, köhneleşen evini yeni baştan inşaa etmektir. Asra uygun bir ev kurma düşüdür yolu katlanır kılan. Oturduğu ev gözüne iyi görünmez. Avrupa, hem siyasal hem askeri ve hem de epistemik baskı ile yolcuyu yıpratır… …Yolcu, tek ve evrensel-mutlak Avrupa hakikatiyle yeniden evrenini-evini kuracağını düşünür. Düş, yolcunun yolda kaybolacağı bir kabusa dönüşür…"(Şirin, 2009: 376).*

telektüel gereklerine uygun biçimde yetişmeleri ve edindikleri bilgi birikimiyle ülkelerine katkı sunmaları beklenen öğrencilerin önemli bir kısmı, bu hedeflerin oldukça uzağında kalmaktadır.

Özellikle son yıllarda dikkat çeken kaygı verici bir eğilim, bazı öğrencilerin yurt dışına ilim elde etme idealinden ziyade, Batı üniversitelerinin sunduğu asgarî imkânlardan faydalanmak suretiyle kolay yollardan akademik unvanlara erişme amacı güttüklerini göstermektedir. Bu bağlamda, pek çok yüksek lisans ve doktora çalışmasının, Batılı akademik kurumların talepleri doğrultusunda şekillendirildiği, yerel ve ulusal verilerin sadece yabancı dillere çevrilerek sunulduğu ve bu yolla akademik kariyerlerin oldukça yüzeysel bir zeminde inşa edildiği dikkat çekmektedir.

Nitekim özellikle sosyal bilimler alanında üretilen tezlerin yüzeysel bir taraması dahi, biçimsel olarak Batılı bir başlık altında toplanmış, fakat içerik itibariyle büyük ölçüde yerli verilerle doldurulmuş yüzlerce çalışmayı gün yüzüne çıkaracaktır. Bu tür metinlerin çoğu, ne yerel bilgi birikimine kayda değer bir katkı sunmakta ne de özgün bilimsel üretimi teşvik etmektedir. Bilakis, daha çok Batılı araştırmacıların ilgili coğrafyaya dair bilgi edinimini kolaylaştırmaya hizmet eden, ancak mensubu olunan ülkenin entelektüel iklimine fayda sağlamaktan uzak metinler olarak kalmaktadır. Ortaya çıkan bu genel tablo, Batı'dan beklenen bilimsel üretime, entelektüel derinliğe ve yenilikçi düşünceye katkı sunabilecek özgün bakış açılarının ve düşünsel tutarlılığın hâlen büyük ölçüde eksik olduğunu açık biçimde ortaya koymaktadır. Oysa çağımızın çetin meselelerine karşı durabilecek, sadece kendi akademik kariyerini değil, aynı zamanda mensubu olduğu toplumu önceleyen; ilme sadakatle bağlı, fikrî donanımı yüksek araştırmacılara ve entelektüel şahsiyetlere duyulan ihtiyaç her geçen gün daha da belirginleşmektedir.

Batı'nın asırlara yayılan bilgi ve tecrübe birikiminden nitelikli biçimde istifade edilebilmesi, ancak bu niteliklere sahip bireylerin titizlikle tespit edilmesi, liyakat esasına dayalı biçimde desteklenmesi ve uzun soluklu, çok katmanlı bir eğitim süreciyle yetiştirilmesiyle mümkün olacaktır. Aksi hâlde, sadece formlarını Batı'ya benzeten, fakat içerik bakımından sığ ve yönsüz kalan çalışmaların çoğalması ne bilimsel gelişmeye katkı sağlayacak ne de bilgi üretimi alanında kalıcı bir zihnî dönüşümü mümkün kılacaktır.

VII- Sonuç

Bu çalışmada eseri incelenen M. Pickthall, Osmanlı coğrafyasına güçlü ve prestijli bir devletin temsilcisi olarak yaklaşan bir Batılı gözlemcinin, Osmanlının çok katmanlı sosyal, siyasal ve kültürel yapısını derinlemesine analiz etme gayretini ortaya koyar. Yazar, hem Avrupa'ya giden Osmanlı aydınlarından hem de Avrupalı seyyahlardan farklı olarak, yalnızca yüzeysel gözlemlerle yetinmez, Anadolu yakasında yerleşerek Osmanlı toplumunun günlük yaşamını, kültürel değerlerini ve halkın karşılaştığı sorunları yerinde gözlemleme imkânı bulur, böylece yurttaşlarına Batı'nın Osmanlıya yönelik genel algısının ötesinde, daha samimi duygularla gerçekçi bir dünya sunmaya çalışır. Eserde, Osmanlının içinde bulunduğu yapısal çöküş ve siyasi erozyon, İstanbul'un kentsel görünümüyle metaforik olarak ilişkilendirilirken şehrin dış güzelliği ile iç gerçeklikleri arasındaki çelişkiye dikkat çekilir. İstanbul artık gemilerle gelen yolcuları için uzaktan görüntüsü çok hoş olmasına rağmen içerisine girildikçe güzellikleri kaybolan, çökmekte olan bir İmparatorluğun güçsüzlüğünü de gizleyebilme kudretini gösteremeyen bir şehirdir.

Pickthall'ın Osmanlı toplumunu gözlemleme biçimi, dönemin çoğu Batılı seyyah ve diplomatının aksine, Türk halkına karşı sempati ve anlayış temeline dayalıdır. Anadolu yakasında oluşturduğu sosyal çevre ve edindiği dostluklar, ona toplumun farklı kesimlerine dair özgün bir içgörü

kazandırmıştır. Bu çerçevede, eserde Osmanlı toplumunun etnik ve dini çeşitliliğinin yanı sıra içsel çatışmaları, gayrimüslim tebaanın Osmanlı Devleti'ne yönelik güvensizlik ve ön yargıları hatta düşmanlıkları, Türklerin kendi kimliklerine sahip çıkma mücadeleleri detaylı şekilde ele alınmıştır. Yazar, Osmanlının yaşadığı dönüşüm sancılarına yönelik yapıcı eleştiriler sunarken Türk devletinin İslam dünyasında modernleşme ve liderlik potansiyeline sahip olduğunu da ısrarla vurgulamaktan kaçınmaz. Diğer yandan, Doğu toplumlarının, özellikle İslam dünyasının, Batı'nın sömürgecilik döneminde işlediği politik ve insani hatalara ilişkin kolektif hafızası, Batı ile ilişkilerde derin bir kuşku ve şüphe ortamı yaratmaktadır. Pickthall, İngiltere ve Rusya gibi büyük güçlerin, Müslüman coğrafyaları kendi nüfuz alanlarına katma amacı doğrultusunda yürüttükleri politikaları eleştirir ve bu güçlerin İslam dünyasının siyasi-ekonomik bağımsızlığını sistematik şekilde zayıflatmaya çalıştıklarını ileri sürer. Yazarın eserinde, İngiliz halkına yönelik -hükümet politikalarından bağımsız- daha adil, tarafsız bir yaklaşım sergileme çağrısı da açıkça sezilir.

Marmaduke Pickthall'ın seyahat notları, yalnızca Batı dünyasının Osmanlı ve İslam medeniyetine yönelik tarihsel ön yargılarını sorgulamakla kalmaz; aynı zamanda Osmanlı'nın iç bünyesinde derinleşen politik ve toplumsal gerilimleri de dikkatle gözler önüne serer. Bu yönüyle eser, eleştirel bir dış bakışın ötesine geçerek, içeriden bir teşhis niteliği taşır. Onun perspektifinden bakıldığında, Osmanlı Devleti'nin içine düştüğü çok yönlü krizlerin temelinde yalnızca dış baskılar ve müdahaleler değil, aynı zamanda içeride süregiden güven bunalımı, sadakat eksikliği ve dışa bağımlılığa dayalı siyaset anlayışı da yer almaktadır. Devlet yapısında gözlemlenen bu kırılganlık, modernleşme çabalarının kalıcı ve köklü bir şekilde ilerlemesini engelleyen başlıca faktörlerdendir. Bu çerçevede, yazarın çizdiği genel tablo, Osmanlı'nın geleceğinin yalnızca dış aktörlerin tutumuyla değil, bizzat kendi iç dinamikleriyle de şekilleneceğini ortaya koyar. Ona göre, reformların başarılı olabilmesi, devletin bekasının sağlanabilmesi, yöneticiler ile halk arasında tesis edilecek güven ilişkisine, içtenliğe ve millî bir dayanışma anlayışına bağlıdır. Bu bağlamda, dış müdahalelere karşı gösterilecek direnç kadar, içeride gerçekleştirilecek sahici reformlar ve tutarlı bir yönetim anlayışı da bir o kadar yaşamsaldır.

M. Pickthall'ın analizlerinde öne çıkan bir diğer kritik husus, Osmanlı toplumundaki "kendine yeterlilik" ve "boyun eğmezlik" gibi tarihsel ve kültürel özelliklerin, kalıplaşmış düşüncelerin modernleşme reformlarının toplumda benimsenmesini zorlaştırdığı gerçeğidir. Eğitim düzeyinin yetersizliği, kamu bilincinin gelişmemiş olması ve reformların topluma iyi anlatılamaması toplumsal değişimin önündeki en önemli engeller olarak gösterilir. Bu durum, yönetsel ve sosyal reformların halk nezdinde kabul görmesini engellemekte, dolayısıyla devletin modernleşme çabalarını zorlaştırmaktadır.

Sonuç olarak, Pickthall'e göre Osmanlı modernleşme sürecinin başarılı olabilmesi için sadece siyasi iradenin varlığı yeterli değildir; toplumun bilgi temelli bilinçlendirilmesi, uzun vadeli ve sistematik eğitim politikalarının uygulanması zorunludur. Reformların sürdürülebilirliği, halkın öz güveninin bilgi ve farkındalıkla beslenmesine bağlıdır. Bunun yanında Batı, iki yüzlü davranışlardan vazgeçerek gerçek bir dost gibi bu ülkeye yaklaşmalı, ona savaşlardan uzak modernleşmesini ve gelişmesini gerçekleştirebileceği sakin zamanlar tanımalıdır.

Extended Abstract

The East and West have long confronted each other on the stage of history—most often on the battlefield. Over time, the balance of power shifted in favor of the West. From the late 18th century

onward, this confrontation increasingly favored the West, which had become an unstoppable force both militarily and intellectually. The West expanded into the East not only with its armies but also through diplomats, travelers, anthropologists, merchants, scientists, and missionaries. Meanwhile, the Islamic world, confined within its own comfort zone, was compelled to watch events unfold with astonishment for a time. The West's intense focus on the East naturally produced a wealth of documentation; however, a comparable response from the East is hard to identify. The motivations of travelers from these two worlds also differed greatly.

One of the most pressing concerns for Western intellectuals during this period was the condition and fate of the "sick man of the Bosporus"—the Ottoman Empire. As the Empire weakened, corruption spread across all spheres, which did not go unnoticed by European visitors. The Empire, long the focus of the great powers, began to attract even more attention for its many troubles. Cities that looked beautiful from afar—especially exotic Istanbul, long the object of Western dreams—lost their magic and beauty upon closer inspection. Narrow, dirty streets, unpleasant buildings, stray dogs, and idle, untrustworthy, and incompetent people loitering on the corners all served as tangible signs of Istanbul's sad reality and the Empire's decline.

During this troubled period, Marmaduke Pickthall—who had previously visited various Ottoman provinces but knew little about the Empire's current situation—was disturbed by the Balkan countries' calls for a Crusade against Turkey and the support this garnered in his homeland and the press. Seeking relief from this mental unrest and desiring to analyze the situation firsthand, he set out for the Ottoman Empire in February 1913 with aims beyond a mere touristic visit.

In this study, Pickthall's observations are examined as those of a Western observer who approached the Ottoman realm as the representative of a strong and prestigious state, endeavoring to deeply analyze the Empire's complex social, political, and cultural structure. Unlike Ottoman intellectuals who traveled to Europe or superficial Western travelers, Pickthall did not settle for surface-level observations. By residing on the Anatolian side, he immersed himself in daily Ottoman life, values, and societal struggles, presenting a more heartfelt and realistic view than the typical Western perspective. His work metaphorically links the Ottoman Empire's structural collapse and political erosion to the urban image of Istanbul, emphasizing the contrast between the city's outer beauty and its internal realities. Istanbul had become a city whose charm vanished upon entering—a place no longer capable of concealing the frailty of a declining empire.

Pickthall's approach to observing Ottoman society, unlike that of most Western travelers and diplomats of the time, was rooted in sympathy and understanding for the Turkish people. His social network and friendships on the Anatolian side gave him a unique insight into various layers of society. His work explores the Ottoman Empire's ethnic and religious diversity, internal conflicts, the distrust and hostility of non-Muslim subjects toward the state, and the efforts of Turks to reclaim their identity. While offering constructive criticism regarding the Empire's painful transformation, Pickthall repeatedly emphasizes that the Turkish state has the potential to lead and modernize the Islamic world.

Meanwhile, the collective memory of Eastern societies—especially within the Islamic world—regarding Western political and humanitarian abuses during the colonial era has created a deep atmosphere of suspicion in East-West relations. Pickthall criticizes the policies of major powers like Britain and Russia aimed at dominating Muslim regions and argues that these powers system-

atically sought to undermine the Islamic world's political and economic independence. His work includes a clear call for a fairer, more impartial approach by the British people—separate from their government's policies.

His travel notes not only question Western historical prejudices toward the Ottoman and Islamic worlds but also reveal how the Empire's internal political and social tensions obstructed modernization. From Pickthall's perspective, many of the crises facing the Empire stemmed from internal distrust, disloyalty, and a foreign-dependent political style. Therefore, the Empire's future hinged as much on internal reform and sincerity as on resisting external intervention.

Another critical point highlighted in Pickthall's analyses is how the Ottoman society's historical and cultural traits—such as self-sufficiency and defiance—complicated the public's acceptance of modernization reforms. The low level of education, the absence of public consciousness, and the failure to effectively communicate reforms to society are presented as major obstacles to social change. These factors hindered the acceptance of administrative and social reforms, thereby complicating the state's modernization efforts.

In conclusion, according to Pickthall, the success of Ottoman modernization depends not merely on political will but also on the public's knowledge-based awareness and the implementation of long-term, systematic educational policies. The sustainability of reforms hinges on boosting public confidence through knowledge and awareness. Moreover, the West should abandon its duplicity and approach the Empire as a genuine friend, allowing it peaceful periods in which to modernize and develop without the shadow of war.

Bu çalışma, etik kurul izni gerektirmeyen nitelikte olup kullanılan veriler literatür taraması/yayınlanmış kaynaklar üzerinden elde edilmiştir. / This study does not require ethics committee approval, and the data used was obtained from literature review/published sources.

Yapay Zeka Kullanımı: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde yapay zekâ tabanlı herhangi bir araç veya uygulama kullanılmamıştır. Çalışmanın tüm içeriği, yazar(lar) tarafından bilimsel araştırma yöntemleri ve akademik etik ilkelere uygun şekilde üretilmiştir. / **Use of Artificial Intelligence:** No artificial intelligence-based tools or applications were used in the preparation of this study. All content of the study was produced by the author(s) in accordance with scientific research methods and academic ethical principles.

Kaynakça

Ahmet Mithat Efendi (2015), *Avrupa'da Bir Cevelan*, (Haz. N. Arzu Pala), Dergâh Yayınları, İstanbul.

Doğan, Muhittin (2018), "Batı Muhayyilesindeki Doğu ve İstanbul'da Bir Gezgin: Adelaide Müller, s. 209-231", *Rumeli-DE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi* (12).

Doğan, M., (2020), "Avrupa Seyahat Edebiyatı ve Osmanlı Coğrafyasında Bir Seyyah: Charles Mac Farlane" *Dil ve Edebiyat Araştırmaları (DEA)* S. 21

Doğan, Muhittin (2016), *On Dokuzuncu Yüzyıl İngiliz Seyahat Edebiyatında Osmanlının; Osmanlı Seyahat Edebiyatında da Avrupalıların Yansıması (Karşılaştırmalı Bir Yaklaşım),* İstanbul Ün. Sosyal Bilimler Enst. s.59, (Yayımlanmamış doktora tezi).

Hentsch, Thierry (2007), *Hayali Doğu, Batı'nın Akdenizli Doğu'ya Politik Bakışı*, çev: Aysel Bora, İstanbul, Metis Yayıncılık.

Kabbani, Rana (1993), *Avrupa'nın Doğu İmajı*, Bağlam Yayınları, İstanbul.

Kahf, Mohja (2006), *Batı Edebiyatında Müslüman Kadın İmajı*, Küre Yayınları, İstanbul.

Kahraman, Kemal (2007), "Marmaduke William Pickthall", *TDVİA*, C.34, s. 270-71.

Kalın, İbrahim (2016), *Ben, Öteki ve Ötesi, İslam-Batı İlişkileri Tarihine Giriş*, İnsan Yayınları, İstanbul

Kula, Onur Bilge (2012), *Batı Felsefesinde Oryantalizm ve Türk İmgesi,* Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul.

Mac Farlane, Charles (1829), *Constantinople in 1828: A Residence of Sixteen Months in the Turkish Capital and Provinces with an Account of the Present State of the Naval and Military Power and of the Resources of the Ottoman Empire, C. I-II*, London.

Mansel, Philip (1995), *Contantinople, City of The World's Desire*, John Murray, London.

Meriç, Ümit (2010). *Seyyahların Aynasında Şehirlerin Sultanı İstanbul*, İstanbul, Albaraka Türk Yayınları.

Pickthall, Marmadüke (2014), *With The Turk in Wartıme*, MGMXIV. J. M. DENT & SONS, LTD. LONDON & TORONTO.

Pickthall, William M. (2009), *Harpte Türklerle Birlikte*, (çev. Kemalettin Yiğiter), Yeditepe Yayınları, İstanbul.

Pickthall, W. (1985), *Yükseliş ve Çöküşün Nedenleri*, Akabe yayınları, İstanbul.

Rodinson, Maxime (2003), *İslam'ın Mirası, Batı'yı Büyüleyen İslam*, çev: Cemil Meriç, İstanbul, Pınar Yayınları.

Said, Edward W. (2012), *Şarkiyatçılık, Batının Şark Anlayışları*, Metis Yayınları, İstanbul.

Shayegan, Daryush (2020), *Yaralı Bilinç, Geleneksel Toplumlarda Kültürel Şizofren*, (ç. Haldun Bayrı) s., Metis Yayınları, İstanbul.

Şahin, Gürsoy (2007), *İngiliz Seyahatnamelerinde Osmanlı Toplumu ve Türk İmajı*, İstanbul, Gökkubbe Yayınları.

Şirin, İbrahim (2009), *Osmanlı İmgeleminde Avrupa,* Lotus Yayınevi, Ankara.

Wheatcroft, Andrew (1995), *The Ottomans, Dissolving Images*, Penguin, London.

Yeğenoğlu, Meyda (2003), *Sömürgeci Fantaziler, Oryantalist Söylemde Kültürel ve Cinsel Fark*, İstanbul, Metis Yayıncılık.